

ÚNOR 1948 A JEHO DOPAD NA SBOR UNIFORMOVANÉ VĚZEŇSKÉ STRÁŽE

Ondřej Hladík

Příslušníci SVS při odhalování pamětní desky v plzeňské věznici 19. května 1946 (foto: Archiv Věznice Plzeň)

„V etapě po únoru byla lidová moc rozšířena na úsek spravedlnosti a postupně rozbit a odstraněn byrokratický měšťácký soudní aparát a zařazeny nové kádry na vedoucí místa“.¹

Zásadním významem událostí února roku 1948 a jeho dopadem na české vězeňství se zabývala již celá řada studií. Avšak jejich autoři akcentovali především

¹ Národní archiv Praha (NA Praha), f. Klosův archiv, sv. 148-168, Výsledky IX. sjezdu KSČ a směrný plán ministerstva spravedlnosti.

celkovou sovětizací systému spojenou s perzekucí odpůrců nového lidově-demokratického zřízení, kteří byli buďto přímo fyzicky likvidováni nebo alespoň na dlouhá léta izolováni ve věznicích a pracovních táborech. Stranou badatelského zájmu dosud stojí postih tehdejších zaměstnanců a příslušníků Sboru uniformované vězeňské stráže (SVS), z nichž nejeden získával praxi v předválečné atmosféře rozvoje odbornosti. Ve stínu jistě tragických osudů tehdejších politických vězňů proto zůstávají neradostné příběhy lidí, pro něž tyto události znamenaly konec kariéry, často doprovázené zhroucením dosavadních představ o budoucím životě. Navíc nejeden z nich nemusel ani splňovat předpoklady, které by ho zařadily mezi politicky nespolehlivé nebo vůči novému režimu vyloženě nepřátelské osoby. Nežřídká stačily osobní spory či antipatie k představitelům nových mocenských struktur, což ve svém důsledku vedlo k vyřizování starých účtů z pozice síly.

Jak ale probíhaly personálně-organizační změny v SVS po převzetí moci komunistickou stranou? Období let 1948 až 1950, jímž se budou následující řádky zabývat, je možné rozdělit do dvou etap. První zahrnuje rok 1948. Ta se vyznačuje zejména živelným „vyakčňováním“ na základě rozhodnutí nově vzniklých akčních výborů Národní fronty. Druhá pak probíhala od počátku roku 1949 v souvislosti s vydáním zákona č. 321/1948 Sb., o Sboru uniformované vězeňské stráže a vyvrcholila dvěma rozsudky smrti na počátku 50. let 20. století. Před vlastním rozbořením nastíněných událostí je nutné shrnout nejdůležitější prameny, které sloužily jako východisko při zpracovávání tohoto tématu.

Vzhledem ke komplikované situaci panující bezprostředně po komunistickém převratu nejen ve vězeňství byla v první části studie, zabývající se událostmi roku 1948, zvolena metoda sondy do písemností čtyř našich nejznámějších a nejstarších vězeňských ústavů, jimiž jsou bezpochyby Plzeň Bory, Praha Pankrác, Mírov a Valdice. Za zcela zásadní je pak možné považovat dochované výroční zprávy. V případě poslední ze jmenovaných trestnic jsou takto získané údaje komparovány s dochovaným oficiálním deníkem z let 1934-1948. Popsané dokumenty se nacházejí v neuspořádaném archivním fondu Správa sboru nápravné výchovy, jehož úložištěm je Národní archiv v Praze.

Sledování perzekuce příslušníků SVS v následujícím roce, společně s jejím politickým a právním vymezením, umožnilo několik rozsahem nevelkých, ale obsahem zcela zásadních jednotlivin. Jedná se především o přehledy dozorců a úředníků převedených do nově reorganizovaného SVS z neuspořádaného fondu Presidium krajského soudu Nový Jičín (Zemský archiv v Opavě) a výslednou zprávu z IX. sjezdu Komunistické strany Československa, nacházející se ve fondu známém jako Klosův archiv, deponovaném v Národním archivu. Za povšimnutí stojí rovněž dopad změn na velitelství SVS, s nimiž úzce souvisí agenturní rozpracování sboru počátkem 50. let. Bohatý zdroj informací k této činnosti představuje objektový svazek H-130 z Archivu bezpečnostních složek.² Vše samozřejmě doplňují další archiválie,

² Za upozornění na tyto dokumenty bych chtěl poděkovat PhDr. P. Tomkovi z Vojenského historického ústavu.

mezi nimiž je třeba zmínit fond Okresní soudní věznice Český Krumlov (Státní okresní archiv Český Krumlov) a opomenout nelze ani tehdejší předpisy dodávající popsaným událostem zdání oprávněnosti na základě dodržování zákonnosti.

Od „Vítězného února“ do konce roku 1948

Od vyčerpávajícího přehledu pramenů nyní obraťme pozornost k událostem spojeným přímo s „revolučním kvasem“, navazujícím na známé věty Klementa Gottwalda, pronesené z balkónu paláce Kinských na Staroměstském náměstí. Přestože o vzniku akčních výborů Národní fronty rozhodlo komunistické vedení již 20. února a budoucí první dělnický prezident vyzval k jejich zakládání následující den během projevu proneseném na Staroměstském náměstí,³ začaly svoje pravomoci v rámci SVS uplatňovat až 26. února. Stejně jako v jiných institucích se ale ihned staly rozhodující mocenskopolitickou silou. Primární účel, jemuž měly sloužit, výstižně zachycuje osnova školení Místních akčních výborů z roku 1949: *„Akční výbory NF se staly vrcholným orgánem politické vůle pracujícího lidu. Jako orgány politické dávají iniciativu nejenom při odstraňování reakčních živlů z národních výborů, nýbrž i při mobilisaci všech sil pracujícího lidu k uskutečnění těch opatření, která nás přibližují k socialismu.“*⁴ Nicméně jejich činnost představovala až do vydání zákona č. 213/1948 Sb., o úpravě některých poměrů na ochranu veřejných zájmů, jenž vešel v platnost 21. června 1948, protiprávní akty mocenské zvůle. V §1, odst. 1, citovaného předpisu je legalizace dosavadní činnosti akčních výborů specifikována zpětně až k 20. 2. 1948 následujícím způsobem: *„Opatření akčních výborů nebo opatření učiněná na jejich návrh nebo na jejich místě, k nimž došlo v době od 20. února 1948 do dne počátku účinnosti tohoto zákona a která směřovala k ochraně nebo k zabezpečení lidově-demokratického zřízení nebo k očistě veřejného života, jsou po právu, a to i v těch případech, kde by jinak nebyla v souladu s příslušnými předpisy.“* Druhý odstavec sice umožňoval odvolání k nadřízenému Ústřednímu akčnímu výboru Národní fronty, ale pochybnosti o jeho efektivitě jsou, až na určité výjimky popsané později, zcela na místě. Z morálního hlediska pak tato právní norma nemohla do té doby učiněné křivdy nijak omluvit.

První dosud zjištěnou obětí čistek ve vězeňství se stal Václav Průher, dosavadní přednosta ústavu a ředitel správní služby ve Valdicích. Ten byl již 26. února na základě usnesení Okresního akčního výboru v Jičíně č. j. 165/1948 zproštěn funkce. Prozatím však zůstal ve službě, ale není zřejmé, jakou práci měl nadále vykonávat, popřípadě dostal-li k tomu vůbec příležitost. Za příznačné pro další vývoj lze považovat i tu skutečnost, že na jeho místo nenastoupil nikdo z řad SVS, jak by se dalo předpokládat u pozice ředitele věznice, vyžadující poměrně

³ Karel KAPLAN, *Československo v letech 1945-1948*, Praha 1991, s. 151; Akční výbory národní fronty [online], HTML ed., [citováno 24. 10. 2010], <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/akcni.php>

⁴ Osнова školení místních akčních výborů NF, ÚAV NF 1949 [online], HTML ed., [citováno 23. 10. 2010], http://www.totalita.cz/vysvetlivky/akcni_01.php

velké znalosti a zkušenosti, nýbrž poručík SNB Josef Junek.⁵ Večerním rozkazem pak došlo ke zřízení Místního akčního výboru, který převzal další úkoly spojené s očistou věznice od „nespolehlivých“ příslušníků. O dopadu jeho činnosti na zaměstnance vypovídá mimo jiné i deník věznice. Inspektor vězeňské strážní služby Josef Mařátko, po léta zaznamenávající všechny důležité události, se ve svém posledním zápise z 28. února, rozloučil následujícím způsobem: „*Tím končím po 35^{leté} nepřetržité službě svojí činnost v ústavu, s Bohem*“.⁶

Stejnému osudu nakonec neunikl ani sesazený ředitel V. Prüher, který 8. března obdržel výnos ministerstva spravedlnosti, na jehož základě odešel na placenou dovolenou.⁷ Jak ale vyplývá z citovaného valdického deníku, bylo již v té době zřejmé, že se jedná o zastírací manévr a tento akt vlastně znamenal propuštění ze služby, což nakonec potvrdil i zmiňovaný zákon č. 213/1948 Sb., v němž je přímo řečeno: „*Opatření, jímž byli veřejní zaměstnanci odstraněni z činné služby (dovolená s čekatelným apod.), se považují, pokud se dále nestanoví jinak, za rozvázání služebního (pracovního) poměru od prvního dne měsíce, následujícího po dni počátku účinnosti tohoto zákona.*“⁸ Celkem opustilo v prvních popřevratových dnech trestnici devět úředníků a příslušníků SVS.⁹ Je ovšem nutné zmínit dva z nich, které Místní akční výbor po přehodnocení svého rozhodnutí povolal zpět do služby. Tato poměrně ojedinělá událost souvisela s tím, že oba obdrželi od ministerstva spravedlnosti pochvalný diplom za zásluhy v odboji. Stručný zápis v deníku bohužel neobsahuje žádné podrobnější informace k této události.¹⁰ Nemuselo se však jednat jen o známý problém potvrzení odbojové činnosti po skončení války na základě známostí či politické příslušnosti. Ve Valdicích během druhé světové války skutečně došlo k rozšiřování ilegálních letáků, což vyvolalo v letech 1940 až 1942 zatýkání, jehož obětí se stal i předválečný ředitel Jindřich Janeček.¹¹

Podrobnější informace o prvních popřevratových událostech jsou k dispozici již jen z plzeňské věznice. Rovněž zde došlo 26. února k ustavení akčního výboru, ale, první čistka proběhla až následující den. Směřovala stejně jako ve Valdicích k řediteli, jímž byl JUDr. Karel Černý. Současně museli svůj úřad složit dva vrchní strážmistři společně s jedním úředníkem správní služby. Další osudy jsou však zachyceny pouze u dvou z nich. Bývalý ředitel nedobrovolně změnil své dosavadní působiště na trestní ústav pro mladistvé v Zámrsku a tajemník Karel Fremr nastoupil ve Valdicích. S okamžitou platností zprostiti služby další dva příslušníky SVS a seznam perzekuovaných uzavírají čtyři dozorcí přemístění do věznice krajského

⁵ Jeho dočasné pověření vedením věznice skončilo již 9. 3. 1948, kdy se této funkce ujal ředitel vězeňské správní služby Julius Kučera, přeložený z věznice Krajského soudu v Českých Budějovicích. NA Praha, f. S SNV, sv. 47/1, Výroční zpráva trestního ústavu ve Valdicích u Jičína za rok 1948.

⁶ NA Praha f. SSNV, sv. 3, Deník ústavu Valdice 1934 - 1948.

⁷ Tamtéž.

⁸ Zákon č. 213/1948 Sb., o úpravě některých poměrů na ochranu veřejných zájmů, §2, odst. 1.

⁹ NA Praha, f. S SNV, sv. 47/1, Výroční zpráva trestního ústavu ve Valdicích u Jičína za rok 1948.

¹⁰ NA Praha, f. SSNV, sv. 3, Deník ústavu Valdice 1934 – 1948.

¹¹ Alena KAFKOVÁ, *Věznice Valdice v období Protektorátu Čechy a Morava*, in: Historická penologie 3/2007, Praha 2007, s. 27-33.

soudu v Plzni. První vlna vyakčňování tedy Bory zasáhla s podobnou silou jako Valdice a za oběť jí padlo celkem deset zaměstnanců.¹²

Tolik k nastínění situace v SVS bezprostředně po 25. únoru 1948. Ačkoliv předešlé odstavce přinesly pouze krátký vhled do dvou vězeňských ústavů, lze ho vzhledem k jejich důležitosti považovat za reprezentativní. Není proto důvod domnívat se, že v ostatních trestnicích a soudních věznicích panovala odlišná atmosféra. Snad jediné v malých věznicích okresních soudů, jejichž osazenstvo nezřídka čítalo dva nebo tři dozorce probíhalo vše klidněji s očekáváním, co nové poměry přinesou.¹³ Tato mikrosonda ale nemůže zodpovědět celou řadu důležitých otázek směřujících k událostem následujících měsíců, obzvláště pak ke strategiím, jichž akční výbory využívaly nebo celkovým počtům příslušníků SVS propuštěných v prvním období perzekuce režimu nepohodlných jedinců.

Přesto však předchozí exkurz za vězeňské zdi poukázal na tři varianty pronásledování užívané nově zřízenými akčními výbory. Okamžité ukončení pracovního či služebního poměru, které by se mohlo zdát nejrozšířenější formou perzekuce, z počátku předstihovaly další dvě možnosti – přemístění k jinému útvaru SVS a okamžité nucené složení dosavadní funkce. Po něm zpravidla následoval nedobrovolný odchod na dlouhodobou dovolenou s čekatelným nebo do trvalé výslužby. Přímé propuštění mělo zřejmý cíl odstranit nepohodlné jedince a týkalo se především dozorců s nižšími hodnotami. Proti příslušníkům s vyšším služebním zařazením a úředníkům vězeňské správní služby představitelé moci v prvních měsících postupovali poněkud „sofistikovaněji“. Kupříkladu mezi řediteli čtyř analyzovaných věznic je zvolený postup vyakčnění nejasný jen u mírovského Jana Paveleka, který podle výroční zprávy odešel ze služby k 19. březnu 1948, chybí však jakákoliv bližší specifikace.¹⁴ Již zmiňovaný ředitel V. Prüher z Valdic složil k 26. únoru úřad a následně byl přesunut na dlouhodobou dovolenou, plzeňského K. Černého přeložili a Josef Bohdanecký z pankrácké věznice musel koncem září přistoupit na pensionování.¹⁵

Ačkoliv prameny přinášejí podrobné přehledy propuštěných a přeložených zaměstnanců věznic během roku 1948, není snadné určit přesný počet perzekuovaných z politických důvodů. Jejich odchod totiž nemusel být způsoben jen změnou dosavadního režimu. Následující řádky je tedy nutné chápat jako pokus o přibližný odhad postižených, rozdělených do tří kategorií podle popsaných postupů, jimiž proti nim bylo zakročeno. Základním údajem, který však nelze

¹² NA Praha, f. S SNV, sv. 47/1, Výroční zpráva trestnice pro muže v Plzni na rok 1948.

¹³ Příkladem může být věznice okresního soudu v Českém Krumlově, kde v dubnu 1949 sloužili tři příslušníci SVS. Velitel věznice vrchní strážmistr Václav Malý, podstrážmistr František Samec a podstrážmistr Stanislav Kalát. Státní okresní archiv Český Krumlov (SOkA Český Krumlov), f. Věznice okresního osudu Český Krumlov, kart. 4, neuspořádáno, Soupis výzbroje příslušníků SVS ze 13. 4. 1949.

¹⁴ NA Praha, f. S SNV, sv. 47/2, Výroční zpráva trestního ústavu Mírov za rok 1948.

¹⁵ NA Praha, f. S SNV, sv. 47/1, Výroční zpráva věznice Krajského soudu trestního v Praze za rok 1948. K ředitelům věznice Valdice a Plzeň-Bory viz pozn. 5 a 11.

pojímát jako soupis čístkami postižených, je přehled celkového pohybu všech zaměstnanců čtyř zkoumaných věznic. Ten obsahuje mimo jiné i osoby povolane do různých kurzů, k nástupu vojenské služby nebo zemřelé apod. Jen pro představu, ve Valdicích činil roční úbytek 115 osob, na pražské Pankráci 261 osob, Plzeň Bory 70 osob a Mírov 105 osob.¹⁶ Při podrobnějším rozboru již počty lidí, u nichž lze uvažovat o možném postihu, nepůsobí tak hrozivě. Nicméně dokumenty pocházející z Mírova tuto možnost neposkytují, neboť neobsahují detailnější vhléd do struktury skupiny pracovníků opouštějících brány trestního ústavu.

Ředitel mírovské trestnice Jan Pavelek – Plzeň Bory 20. l. 20 st. (foto: Archiv Věznice Plzeň)

Nejprve tedy k propuštěným a odeslaným na odpočinek. Ve zbývajících třech věznicích tvoří skupinu čítající 55 osob (Valdice 11, Praha Pankrác 20, Plzeň Bory 24). Z hlediska pracovního zařazení postižených je možné potvrdit výše vyslovenou hypotézu o tom, že okamžité vypovězení služebního poměru směřovalo spíše k příslušníkům s nižšími hodnostmi. Mezi penzionovanými se nacházel ředitel věznice, ústavní lékař, inspektor vězeňské strážní služby, 11 vrchních strážmistrů a jeden štábní strážmistr. Zcela protikladný obraz poskytuje druhá polovina této kategorie. Vyhození představují podmnožinu čítající jednoho vrchního strážmistra, 4 podstrážmistry, 21 pomocných podstrážmistrů a 14 osob na pozici výpomocných dozorcích sil.

Uvedená čísla se pravděpodobně blíží k celkovému počtu perzekuovaných během roku 1948, což dokládá i poznámka u dvou propuštěných plzeňských

¹⁶ Pokud nebude uvedeno jinak, následující analýza perzekucí v roce 1948 vychází z již citovaných výročních zpráv věznic Plzeň, Praha Pankrác, Mírov a Valdice.

výpomocných dozorců: „Rozhodnutím akčního výboru vězeňské stráže...“. Stejně tak změna pracovního zařazení na místo pomocné zřízenecké síly nebo přesun do výrobního procesu je možné považovat za politicky motivovanou perzekuci, jež nakonec způsobila znechucení vedoucí až k podání výpovědi. Přesto existují případy, které by bylo třeba podrobněji analyzovat, což je ovšem otázkou dalšího archivního výzkumu. Typický příklad představují příslušníci, kteří po 25. únoru sami dobrovolně rezignovali na svůj post. Vedla je k tomu nechuť sloužit novému režimu, nesnesitelná situace při výkonu služby, pramenící z nátlaku na akceptaci určitých postojů, nebo jen nezpůsobilost k vykonávání náročného povolání?

Druhou, nejméně početnou, kategorii postižených představují zaměstnanci a příslušníci SVS, kteří museli složit dosavadní funkci. Jak již bylo řečeno, zpravidla se jednalo jen o předstupeň dalšího úředního zákroku. Navíc je tento postup znakem počáteční činnosti akčních výborů. Ta je však podrobně zachycena jen v pramenech pocházejících z Plzně a Valdic. Proto jsou do této skupiny zařazeni pouze dva plzeňští vrchní strážmistři, u nichž se v písemnostech z let 1948-1949 nepodařilo nalézt žádnou další informaci o jejich osudu. Nelze tedy surčitostí říci, jak se na jejich dalším životě únorové události podepsali. Přesto však není pravděpodobné, že by je přeložili k jinému útvaru SVS, objevili by se totiž v přehledech příslušníků z roku 1949. Střízlivý úsudek napovídá, že tímto krokem nedobrovolně ukončili dosavadní kariéru v uniformě dozorce vězňů.

Naproti tomu největší počet lidí pracujících ve vězeňství postihlo přeložení. Ačkoliv se ve srovnání s propuštěním může zdát, že šlo o poměrně mírný zásah do dosavadního života, neukazují všechny případy stejný obraz. Na příkladu předválečného valdického zástupce ředitele a vrchního justičního lékaře MUDr. Miroslava Sedláčka je zřejmý rafinovanější způsob postihu. Přestože Místní akční výbor dospěl na základě příkazu Okresního akčního výboru k rozhodnutí o jeho odeslání na dovolenou dne 1. března,¹⁷ došlo 20. května výnosem ministra spravedlnosti k jeho reaktivaci. Tento krok měl pravděpodobně souvislost s odbojovou činností v průběhu druhé světové války.¹⁸ Avšak na rozdíl od dvou výše zmíněných příslušníků SVS neobdržel pochvalný diplom. Nadto nepřestal být pro zástupce Místního akčního výboru nepohodlným, takže ho přeložili na Mírov. A zde je právě patrná snaha, vypořádat se s člověkem, jenž měl zásluhy z období okupace, poněkud méně očividným způsobem. Dlouholetý zaměstnanec, který si v místě svého působiště vybudoval rodinné zázemí a stal se součástí místních struktur, může těžko akceptovat přemístění na více jak 150 kilometrů vzdálené působiště. Obzvláště pokud je zcela zjevným cílem vytržení z těchto sociálních sítí. Proto nepřekvapí záznam, zachycený v mírovské výroční zprávě: „*K trestnici na Mírově byl sice přidělen jako vězeňský lékař vrchní justiční lékař MUDr. Miroslav Sedláček, tento však pro nemoc do konce roku službu nenastoupil*“.

¹⁷ NA Praha f. SSNV, sv. 3, Deník ústavu Valdice 1934 – 1948.

¹⁸ A. KAFKOVÁ, citované dílo, s. 29-33.

Celá řada přeložených zaměstnanců samozřejmě na nová působiště dorazila. Stejně tak učinili i další valdičtí dozorcí, které stihl podobný osud a jako nepříliš vítání zaměstnanci byli přemístěni jinam. Jejich pracovišti se staly především věznice krajských soudů. V omezené míře pak Mírov nebo ústav pro mladistvé v Zámrsku. Stejný trend přesunů pracovních sil panoval v celém SVS. Není pochyb, že v jejich důsledku docházelo k problémům při zajištění výkonu služby a s vyřešením otázek dotýkajících se soukromého života. Tyto komplikace reflektovala počátkem roku 1949 jednotlivá velitelství oddílů SVS sídlící v krajských soudních věznicích. V platnost tak vešlo nařízení, podle něž mohl vydat souhlas se stěhováním rodin pouze ministr spravedlnosti.¹⁹

Kolik tedy bylo přeložených v důsledku perzekucí? Stejně jako v případě propuštěných jsou k dispozici celková čísla za rok 1948 – Valdice 23 osob, Plzeň Bory 15 osob, Praha Pankrác 26 osob. Politický důvod přemístění je ale zřejmý jen u úředníků a inspektorů, čímž se opět výsledný počet podstatně snižuje na 10 osob (Valdice 6, Plzeň 4). U většiny ostatních zatím není možné pravý důvod dohledat. Konkrétně se jedná 10 vrchních strážmistrů, 2 štabní strážmistry, 8 strážmistrů, 6 podstrážmistrů, 21 pomocných podstrážmistrů a 6 osob pracujících jako výpomocná dozorčí síla. Existuje však i případ u něž je zřejmé, že přeložení v důsledku popřevratových událostí není perzekucí, ale naopak vyvolala ho potřeba umístit spolehlivého úředníka na místo, kde plnil úkoly související s novým politickým kurzem.

Do této skupiny proto není započítán vrchní tajemník správní služby Václav Hruška z pražské Pankráce. Ačkoliv je jeho přeložení do ženské trestnice v Řepích neoddiskutovatelnou skutečností, jeho důvod jej vylučuje. Od dubna do ledna roku 1948 totiž prováděl likvidaci tohoto ústavu, což je současně další důsledek zásahů nových mocenských struktur do dosavadního vývoje vězeňství. Došlo tak k ukončení dlouholeté úspěšné spolupráce mezi vězeňskou správou a Kongregací Milosrdných sester sv. Karla Boromejského.²⁰ Pozadí těchto událostí je ale podstatně složitější, neboť souviselo s komunistickým tlakem zaměřeným proti církevním řádům. Ten vyvrcholil roku 1950 známou „Akcí K“, jejímž účelem byla likvidace klášterů.

Leč pronásledování příslušníků a zaměstnanců SVS nemělo konkrétní dopad jen na jejich další osudy, ale i na chod věznic, v nichž narůstal počet odsouzených, především z řad takzvaných třídních nepřátel. Začaly se proto ozývat stížnosti na přeplněnost jednotlivých ústavů, provázené nedostatkem kvalifikovaných dozorčích sil. K řešení tohoto problému bylo přistupováno individuálně, podle místních možností. Dopady na výkon trestu se proto lišily. Od nárůstu

¹⁹ Státní okresní archiv Český Krumlov (SOKA Český Krumlov), f. Věznice okresního osudu Český Krumlov, kart. 4, nařízení velitelství oddílu SVS České Budějovice z 18. 2. 1949.

²⁰ Ženská trestnice v Řepích vznikla na základě dohody o pronájmu prostor kláštera tohoto řádu v roce 1865. Její činnost byla znovu obnovena až po roce 1989. Aleš KÝR, *Památník Pankrác*, Příloha Českého vězeňství 4/1999, Praha 1999, s. 23.

přesčasových hodin ve Valdicích až po nasazování závodních stráží na venkovních pracovištích praktikované v Plzni.²¹

Rok 1948 přinesl SVS a vězeňství jako celku nejednu komplikaci. V první řadě byla akčními výbory vyhozena či jinak postižena celá řada dlouholetých specialistů, jejichž schopnosti v následujících letech velmi chyběly. Navíc jejich postupné nahrazování třídě uvědomělými, ale ne vždy odborně způsobilými zaměstnanci znamenalo začátek výrazného poklesu profesionality, který se plně projevil v následujících letech. Nicméně nastoupený kurz, jenž neodvratně směřoval k sovětizaci celého systému, se začal plně rozvíjet v následujícím roce. Proto se dalším událostmi bude zabývat zvláštní podkapitola této studie, zaměřená na období počínající reorganizací SVS a za jehož vyvrcholení lze pokládat dvě popravy příslušníků na počátku 50. let 20. století.

Od reorganizace SVS k popravám

Počátek roku 1949 přinesl do věznic další obavy o budoucí kariéru a nejednoho dozorce, který v aktivní službě přečkal dosavadní čistky prováděné akčními výbory zajisté napadlo, jestli právě jemu nezůstane v ruce pomyslný „černý Petr“. Oprávněným důvodem pro tuto nejistotu byla právě zahájená reorganizace SVS, jehož činnost se dosud opírala o dekret prezidenta republiky č. 94/1945 Sb., o úpravě některých otázek organizace a služebních a platových poměrů sboru uniformované vězeňské stráže.²² Ten však již nevyhovoval novým požadavkům, směřujícím k postupnému přizpůsobení mocenskopolitického systému sovětskému vzoru. Byl proto na konci roku 1948 nahrazen zákonem č. 321/1948 Sb., o Sboru uniformované vězeňské stráže. Na jeho základě vznikla jednotně organizovaná ozbrojená složka, podřízená vojenské kázni a soudnictví, vybavená navíc pravomocemi Sboru národní bezpečnosti.²³

Nové podmínky vyvolaly potřebu opětovně prověřit všechny příslušníky SVS. Proto také zákon stanovil nutnost souhlasu ministra spravedlnosti s jejich převodem do nového sboru. Změnily se ale i požadavky, na jejichž základě mohli ve službě pokračovat. Již nestačila morální bezúhonnost, fyzická způsobilost a vojenský výcvik. Oproti dosavadním zvyklostem začal být brán zřetel na kladný vztah k lidově-demokratickému zřízení. Nejvyhrocenější přístup je možné zachytit v případě úředníků SVS, k nimž se vztahovalo nařízení, že se „...doplňují ze zvlášť spolehlivých a lidově demokratickému zřízení oddaných československých státních občanů.“ Porušení tohoto kritéria současně patřilo mezi nejzásadnější důvody k propuštění.²⁴

Další kroky na sebe nenechaly dlouho čekat. Již 6. ledna 1949 informovalo ministerstvo spravedlnosti ředitele trestních ústavů a Prezidia krajských soudů

²¹ Viz pozn. 16.

²² Dušan JANÁK, *Organizace a řízení československého vězeňství 1945-1955*, in: *Vězeňství ve střední Evropě v letech 1945-1955*, Příloha časopisu *České vězeňství* 3/2001, Praha 2001, s. 6.

²³ Zákon 321/1948 Sb., § 1, 7, 8.

²⁴ Tamtéž, § 2, 3, 5.

o vydání citovaného zákona, přičemž je zároveň upozornilo na chystané organizační změny.²⁵ Ještě před koncem téhož měsíce následoval jmenný seznam všech příslušníků, kteří budou na základě podmínek stanovených citovaným předpisem převedeni do reorganizovaného SVS. Současně však došlo k sestavení přehledu těch, jenž ve službě pokračovat nesměli (tabulka č. 1). Určitým nedostatkem tohoto soupisu je absence informací o počtech neakceptovatelných příslušníků z krajských soudních věznic Klatovy, Nový Jičín, Opava, Ostrava a trestních ústavů Mikulov a Zámorsk.²⁶

PŘEHLED PROPUŠTĚNÝCH A PŘEVEDENÝCH PŘÍSLUŠNÍKŮ SVS V TRESTNICÍCH A SOUDNÍCH VĚZNICÍCH NA POČÁTKU ROKU 1949										
Věznice	Propuštěno							Převedeno	%	
	úředník	inspektor	vrch. strm.	št. strm.	strm.	podstrm.	pom. podstrm.		propuštěno	převedeno
Brno			3	1		1	4	66	12	88
Česká Lípa			1			1	1	23	11,5	88,5
České Budějovice		1	1	1		2	5	35	22,2	77,8
Hradec Králové			3		1	2		30	16,7	83,3
Cheb				1		1		49	4	96
Jičín			3		2			25	16,7	83,3
Jihlava			2	1				14	17,6	82,4
Kutná Hora			1	1	1		4	29	19,4	80,6
Liberec			2	1	1	1		42	10,6	89,4
Litoměřice			1					55	1,8	98,2
Mírov			1	2			5	96	7,7	92,3
Mladá Boleslav				1		1	1	23	11,5	88,5
Most							2	29	6,5	93,5
Olomouc	3						4	45	13,5	86,5
Písek			1			1		18	10	90
Plzeň			1			1	1	37	7,5	92,5
Plzeň Bory	2	1	6	1		2	15	201	13,7	86,3
Praha Pankrác	1		9	3		4	12	237	10,9	89,1
Tábor			1				1	21	8,7	91,3
Uherské Hradiště			2	1			1	30	11,8	88,2
Valdice	1	1	3		1	4	8	160	9,6	90,4
Znojmo			1	1	1		1	18	18,2	81,8
Celkem	7	3	42	15	7	21	65	1283	12,5	87,5

Tabulka č. 1

²⁵ Zemský archiv v Opavě (ZA Opava), f. Presidium krajského soudu Nový Jičín, neuspořádáno, nařízení ministerstva spravedlnosti č. j. 279/49-IV/1 ze 6. 1. 1949.

²⁶ Tamtéž, Přehled převedených příslušníků SVS z 29. 1. 1949, č. j. 2335/49-IV/Vel.

Problém zapříčinil stav archiválie, která se s největší pravděpodobností nedochovala v kompletním stavu. K vyřešení této komplikace bylo nutné srovnat počty převedených a propuštěných příslušníků SVS z citovaného dokumentu s dalšími písemnostmi. Nejvhodnějším pramenem, jenž vnesl světlo do popsanych nejasností, se stal přehled o situaci ve vězeňství, zahrnující období od první republiky do roku 1950.²⁷ Z údajů získaných jeho studiem vyplývá, že i ve zbylých šesti vězeňských ústavech k postihu na základě nově vydaného zákona přeci jen došlo.

Nyní tedy několik statistických údajů o celkových počtech propuštěných v důsledku zákona č. 321/1948 Sb. K této analýze byly využity údaje z obou dostupných pramenů. Data získaná rozбором seznamu převedených na počátku roku 1949 ukazují, že na svých místech mohlo setrvat 1283 lidí a za nespolehlivé bylo považováno 160 pracovníků SVS. Zpráva o stavu vězeňství, zahrnující rovněž šest zbylých ústavů, přináší zjištění, že počet vyhozených je třeba navýšit o 13 osob. Celkem tedy perzekuci neuniklo 173 příslušníků z původního stavu 1647 zaměstnanců SVS. Zajímavé je procentuální srovnání obou čísel. Výsledky se od sebe odlišují o dvě procenta, takže je možné říci, že podmínky pro další pokračování v dosavadní činnosti nesplnilo 10,5 až 12,5% zaměstnanců. Za nejméně dotčené lze považovat krajské soudní věznice v Litoměřicích (1,8%) a Chebu (4%). Ztráty v dosavadních stavech mezi 5-10% postihly krajské soudní věznice Most, Plzeň, Tábor a trestní ústavy Mírov a Valdice. Naopak, nejhůře dopadli zaměstnanci krajských soudních věznic Kutná Hora (19,4%) a České Budějovice (22,2%). Ačkoliv citované ministerské nařízení přímo neuvádí, že důsledkem nepřevedení do nového sboru má být výpověď, ale jen přeřazení k regionálně příslušnému krajskému soudu, není pochyb o tom, co bylo skutečným cílem. Nastíněné statistické údaje přímo vybízejí k položení následující otázky. Existuje snad souvislost mezi nejmenšími procentuálními ztrátami ve třech severočeských věznicích a tím, že tato místa byla silně zasažena poválečným odsunem německého obyvatelstva, což by mohlo způsobit vyčištění od státně a později politicky nespolehlivých jedinců již v době před únorem? Příliš pravděpodobnou se tato hypotéza nejeví, a to hned z několika důvodů. Jednak několik dalších ústavů ze stejného regionu (Česká Lípa, Liberec) zůstalo v průměrných hodnotách a navíc justice jako celek patřila k nejkonzervativnějším odvětvím státní správy. Lze tedy předpokládat, že jde spíše o souhru náhod, které neměly přímou souvislost se situací v poválečném Československu.

Při bližším pohledu na zkoumané dokumenty a jejich srovnání s údaji v písemnostech týkajících se roku 1948 lze získat nejen statistický přehled o počtu propuštěných. Přináší rovněž možnost poodhalit další osudy pracovníků SVS, kteří se potýkali s problémy už v poúnorových týdnech. O bývalém valdickém lékaři

²⁷ NA Praha, f. S SNV, sv. 6, Situace ve vězeňství za první republiky k 1. 1. 1938.

Přestože název tohoto dokumentu napovídá, že se jedná pouze o rozbor situace na počátku roku 1938, obsahuje především řadu cenných informací pro léta 1949-1950.

M. Sedláčkovi bylo řečeno, že po přeložení z důvodu nemoci na nové působiště vůbec nedorazil, což by ovšem nemuselo znamenat definitivní konec jeho kariéry. Přesto právě analyzovaný seznam ho jasně dokládá, neobjevil se tiž ani v jedné kategorii. Stejně tak předpřevratový plzeňský ředitel K. Černý, kterého přeložili do Zámrsku, není v písemnostech z počátku roku 1949 zachycen. Pravděpodobně ani on neshledal smysluplným snažit se o pokračování v dosavadní životní dráze. Naproti tomu jeho někdejší podřízený K. Fremr mohl ve Valdicích i nadále vykonávat svojí práci. Rovněž valdičtí odbojáři, které po reaktivaci přemístili, přečkali druhou vlnu propouštění. Vrchní strážmistr Josef Obergrieser, držitel ministerského diplomu, směl nadále sloužit v Chrudimi a inspektor strážní služby Jaromír Petr i v dalším roce dohlížel na výkon trestu mladistvých v Zámrsku.²⁸ Není však smyslem této studie podrobně vypsát všechny stejně postižené příslušníky SVS. To by ostatně jen zbytečně znepřehledňovalo celý text. Proto nyní k dalším událostem.

Nová vládnoucí garnitura a její úřady si po převzetí moci uvědomovaly, že do budoucna nestačí jen z důležitých pozic odstranit potencionální odpůrce. Rovněž dobře chápali nutnost postupného „zglajchšaltování“ zbytku společnosti, obzvláště pak v akcentovaných ozbrojených složkách, tvořících mocenskou základnu. K tomuto účelu měla sloužit politická školení zaměstnanců. Tak vlastně i ti, co nepadli za oběť propouštění, neunikli specifické formě postihu, který spočíval v neustálém nuceném vstřebávání ideologických dogmat. Jeho účelem bylo zejména upevnění třídního chápání výkonu služby, což mělo pro společnost nedozírné následky. Je zřejmé, že ani příslušníci SVS nemohli tomuto soukolí uniknout, pokud ovšem nechtěli sami dobrovolně skončit s prací dozorce vězňů. Za tímto účelem vyšel 21. dubna 1949 výnos ministerstva spravedlnosti, jímž se nařizovala pravidelná politická školení všech justičních zaměstnanců. Náhornou ukázkou, jakou důležitost tomuto vymývání mozků úřady prisuzovaly, je jejich rozpis pro zaměstnance věznice okresního soudu v Českém Krumlově. Měli povinnou účast každé úterý a čtvrtek od 15 do 17 hodin.²⁹ Nepochybně se ho ale pokaždé neúčastnili v plném počtu. Museli totiž zajistit střežení vězňů. To už se ale blížilo ukončení očisty SVS na základě uvedeného zákona.

Jak vyplývá z dosud popsanych skutečností, probíhalo druhé kolo čistek v prvních čtyřech měsících roku 1949, kdy ho velitelství SVS ukončilo vydáním rozkazu č. 1 „k očištění sboru a zabránění záškodníkům v plnění zločinných záměrů“ z 28. dubna 1949. Ke zdárnému zajištění jeho provedení byl do věznic v jednodenním předstihu rozeslán telegram, nařizující slavnostní vyhlášení a sborovou odpověď shromážděným dozorcům: *„Budeme ochotně, přesně a obětavě vykonávat příkázané úkoly tak, abychom nezklamali očekávanou důvěru pracujícího lidu, ministra spravedlnosti*

²⁸ Tamtéž.

²⁹ SOkA Český Krumlov, citovaný pramen, informace okresního soudu Český Krumlov z 9. 5. 1949 o ministerském nařízení č. j. 9421/49-I/8 a rozpis politických školení.

*a velitele sboru.*³⁰ Přestože toto nařízení oficiálně ukončilo první akt jednání, směřující k likvidaci vězeňství, jako nástroje sloužícího demokratické společnosti k nápravě pachatelů kriminálních činů, pokračovaly i nadále postihy neuvědomělých příslušníků, takže do června 1949 bylo ke krajským osudům přeloženo dalších 246 osob. Rozsáhlé personální změny se projevily rovněž ve složení zaměstnanců z hlediska politické orientace. Statistické přehledy uvádějí stavy k 1. lednu 1949 a následují údaje z počátku měsíců února a září. Jejich procentuální vyjádření se nevymyká předpokládaným cílům nových držitelů moci – postupně přibývalo předúnorových členů KSČ. Naopak mizeli politicky neorganizovaní či zástupci jiných politických stran (tabulka č. 2).³¹

PŘÍSLUŠNÍCI SVS PODLE ČLENSTVÍ V KSČ			
Členové KSČ od	1.1.1949	1.2.1949	1.9.1949
před únorem 1948	30%	32,30%	41,80%
po únoru 1948	44%	47,20%	45,40%
nečlenové	26%	20,50%	12,80%

Tabulka č. 2

Reformě SVS věnoval velkou pozornost i IX. sjezd KSČ, probíhající na konci května 1949. V jednom z bodů jednání, zaměřeném na problematiku justice, se delegáti mimo jiné věnovali i složení vězeňské personálu. Axiomem tohoto zasedání bylo následující tvrzení: „*Období budování socialismu bude obdobím stálého třídního boje.*“ Od něj se pak odvíjela další stanoviska, akcentující zejména nutnost dokončení přestavby SVS jako opory při likvidaci třídních nepřátel. Je tedy zřejmé, že dosud učiněné kroky považovalo komunistické vedení za nedostatečné i přes uskutečnění dvou důkladných čistek. Několik bodů zprávy z jednání se proto zaměřilo i na další postup proti politicky neuvědomělým či přímo rozvratným příslušníkům sboru, charakterizovaným jako „*protilidové a protistátní reakční živly*“. Nesmělo samozřejmě chybět ani důkladné politické proškolení všech zbylých i nově nastupujících členů vězeňské stráže.³²

Nicméně propouštění neznamenalo jen zásah do života postižených jedinců. Celkové snížení stavů zaměstnanců v první polovině roku 1949 o 419 osob vyvolalo nutnost rozsáhlého náboru nových pracovních sil.³³ Zprvu se tohoto úkolu ujali velitelé oddílů SVS společně s osvětovými instruktory. Ti v červnu téhož roku navázali spolupráci s regionálními organizacemi KSČ a armádou, což mělo přispět k oslovení širších vrstev obyvatelstva. Přijetí však zůstalo vázané na doporučení okresních funkcionářů komunistické strany, takže se akce nesetkala s širším ohlasem.

³⁰ SOkA Český Krumlov, citovaný pramen, nařízení velitelství oddílu SVS České Budějovice – vyhlášení rozkazu vel. SVS č. 1 z 27. 4. 1949; Rozkaz vel. SVS č. 1 z 28. 4. 1949.

³¹ NA Praha, f. S SNV, sv. 6, Situace ve vězeňství za první republiky k 1. 1. 1938.

³² NA Praha, f. Klosův archiv, sv. 148-168, Výsledky IX. sjezdu KSČ a směrný plán ministerstva spravedlnosti.

³³ K 1. 1. 1949 byl celkový stav všech pracovníků SVS 1647 osob. NA Praha, f. S SNV, sv. 6, Situace ve vězeňství za první republiky k 1. 1. 1938.

Velitelství sboru proto požádalo o pomoc sekretariát Ústředního výboru KSČ, který všem politickým tajemníkům krajských národních výborů (KNV) zaslal nařízení k povinnému doplnění SVS, přičemž stanovil přesné kvóty. Přesto nebyl o práci dozorce vězňů příliš velký zájem a ve čtyřech krajích nedosáhli ani 50% stanoveného počtu nových příslušníků (KNV České Budějovice, Cheb, Ostrava, Plzeň).

Ačkoliv do června 1949 nastoupilo 402 nových příslušníků SVS, jejich počet kvůli velkému nárůstu vězňů nedostačoval. Proto nábor pokračoval i v roce 1950. Kádrové oddělení velitelství SVS nařídilo velitelům oddílů a okresních soudních věznic prodiskutovat možnosti dalšího postupu s bezpečnostními referenty národních výborů. Na základě těchto jednání došlo k přímému zapojení dosavadních zaměstnanců, jimž byla slíbena dokonce finanční odměna za každého získaného člena SVS a přednostní právo na udělení v té době výrazně omezované dovolené. Avšak výsledky zůstávaly až do května 1950 velmi neuspokojivé zejména proto, že nárůst odsouzených výrazně převyšoval množství nastupujících dozorců (tabulka č. 3).

STAV NOVĚ PŘIJATÝCH PŘÍSLUŠNÍKŮ A NOVÝCH VĚZŇŮ V ROCE 1950				
měsíc	příslušníci SVS		zvýšení stavu	
	přijato	propuštěno	příslušníků	vězňů
leden	28	16	12	1610
únor	34	12	22	1047
březen	21	12	9	724
duben	20	2	18	809
květen	20	10	10	68
celkem	123	52	71	4258

Tabulka č. 3

Teprve v polovině roku 1950 se situace začala pomalu měnit. Na základě rozhodnutí ústředního výboru KSČ byli na schůze krajských bezpečnostních pěték předvoláni velitelé oddílů SVS.³⁴ Během následných jednání došlo k dohodě o ustanovení náborových funkcionářů z řad příslušníků, zařazených ke krajským výborům KSČ. Jejich úkol spočíval především v prověřování kádrových předpokladů každého uchazeče o práci ve vězeňství, k čemuž jim sloužily posudky od místních a závodních organizací KSČ, okresních výborů KSČ a relace od SNB.

³⁴ Krajské bezpečnostní pětky byly zřízeny na základě usnesení bezpečnostní komise ÚV KSČ z 2.2. 1949. Jejich členy se staly: krajský tajemník KSČ, krajský bezpečnostní tajemník, bezpečnostní referent KNV, krajský velitel Státní bezpečnosti, krajský velitel Sboru národní bezpečnosti. Do jejich pravomocí spadala kontrola a personální otázky bezpečnostních orgánů.

Na základě nové směrnice ÚV KSČ z 11.5. 1950 došlo k reorganizaci bezpečnostních pěték. Došlo tak ke změně jejich složení následujícím způsobem: krajský tajemník KSČ, předseda KNV, krajský velitel Sboru národní bezpečnosti, krajský bezpečnostní tajemník pokračoval v činnosti jen jako zapisovatel a mohl být přizván krajský prokurátor. Činnost bezpečnostních pěték byla ukončena na podzim roku 1951.

Bezpečnostní pětky [online], [citováno 4.12. 2011], <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/petky.php>

Výslednou zprávu postupovali krajskému politickému tajemníkovi, jenž odesílal stanovisko velitelství SVS.

Pravděpodobně kvůli širší podpoře stranických orgánů docházelo k postupnému zvyšování počtů nově přijímaných příslušníků, takže do poloviny října 1950 jich nastoupilo celkem 813 (z toho 107 žen) a stav sboru činil 1916 osob. Z hlediska věku jich nejvíce spadalo do kategorie 25-30 let (44%). Nejvyšší počet lidí s dělnickým původem (93,2%), zařazovaných především na dozorecká místa, skýtal poměrně velkou záruku správného chápání výkonu služby na základě třídních hledisek. Naproti tomu byly pro kancelářskou službu upřednostňovány mladé ženy, nezřídka čerstvé absolventky hospodářských škol, pocházející z rodin nižšího úřednictva, drobných zemědělců nebo živnostníků (tabulka č. 4). Přestože se do října roku 1950 početní stav SVS poměrně stabilizoval, plánovalo se ještě přijetí dalších 1200 dozorců a 300 úřednic, což ovšem neznamenovalo, že by docházelo rovněž ke zvyšování odbornosti při dohlížení nad výkonem trestu. Ta se naopak postupně stávala „nedostatkovým zbožím“, což vyplývalo z požadavků kladených nadřízenými orgány: „Do Sboru nutno vysílat jen dělníky třídně uvědomělé a vyspělé“.³⁵

ANALÝZA PŘÍSLUŠNÍKŮ SVS PŘIJATÝCH OD 1.6. 1949 DO 15.10. 1950					
podle věku			podle povolání rodičů		
věk	počet	%	povolání	počet	%
do 20 let (jen ženy)	39	5	dělníci	758	93,2
20-25let	123	15	malí rolníci	25	3
25-30 let	358	44	nižší úředníci	16	2
30-35 let	130	16	drobní živnostníci	14	1,8
35-40 let	141	17			
40-45 let	22	3			

Tabulka č. 4

K rozvoji profesionality nepřispělo ani zařazování nováčků do přímého výkonu služby s tím, že teprve po dvou až třech měsících nastupovali k absolvování kurzů odborné přípravy. V praxi vše probíhalo tak, že starší a zkušenější dozorcí zaučovali nově příchozí během výkonu služby. Teoretickou výuku pak měly nahrazovat přednášky, jejichž délka byla stanovena nejméně na dvě hodiny týdně. Z pramenů však nevyplývá, jak velitelé věznic dbali na dodržování tohoto nařízení. Lze ale pochybovat jak o respektování určeného času, tak i kvalitě obsahu školení, což ovšem neznameno, že nemohly existovat výjimky. Naproti tomu takzvaná mravně-politická výchova se stala alfou i omegou úspěšné kariéry. Spočívala především v denních dvacetiminutovkách, jež personál ústavů seznamovaly se „vzrůstem sil světového tábora míru a budovatelských úspěších našeho lidu“. Prohlubování „uvědomělého“ přístupu pokračovalo v dalších školách. V druhé polovině roku 1950 vybraní příslušníci SVS navštěvovali mimo jiné šestitýdenní školu pro osvětové instruktory SNB v Litoměřicích, šestitýdenní školu SNB v Praze

³⁵ NA Praha, f. S SNV, sv. 6, Situace ve vězeňství za první republiky k 1. 1. 1938.

na Smíchově, dvoutýdenní politické školení v Jevanech a dvouměsíční krajské politické školy KSČ.

Takto důkladně politicky proškolení příslušníci SVS měli jako perspektivní pracovníci postupně nahrazovat režimu nepohodlné dozorce, kteří pamatovali ještě vězeňskou praxi první republiky nebo nastoupili v době okupace. Přestože jich bylo od počátku roku 1950 do 15. října propuštěno 128, zůstávalo v aktivní službě ještě 440 do budoucna nepřipustných osob. Docházelo tak k úmyslnému snižování odbornosti celého sboru, protože politicky vyspělí nováčci přebírali i pozice zkušených velitelů okresních soudních věznic. I mezi nimi totiž bylo ještě 42 jedinců (z celkového počtu 142 k říjnu 1950) spojených s Protektorátem či ještě starším obdobím. Způsob jejich odstraňování zůstával stejně nevybíravý jako doposud. Nejmnírnějším postupem zůstávalo pensionování a přeřazování na méně důležité funkce, přičemž je samozřejmě otázkou míra dobrovolnosti těchto úředních aktů.

Tvrší průběh mívalo neztřídka užívané trestní stíhání. Nelze se však domnívat, že by předúnoroví příslušníci vykonávali službu nedbale nebo dokonce záměrně opomíjeli svoje povinnosti. Docházelo totiž k úmyslnému vyhledávání sebemenších nedostatků, jenž by mohly umožnit jejich předání prokurátorovi. Existoval rovněž prameny doložený odlišný přístup v zacházení se „spolehlivými kádry“ a „starými“ dozorci. V situaci, kdy prohřešek nováčka vyřešilo formou domluvy nebo kázeňského postihu kádrové oddělení velitelství SVS, stanul druhý před soudem. Citovaný dokument k využití tohoto způsobu perzekuce lakonicky konstatuje: „*tato praxe se velmi osvědčila*“.³⁶

Spektrum reakcí tehdejších příslušníků SVS na dosavadní změny je tak široké, že by jejich analýza vystačila na samostatnou studii – pokud je ovšem na základě dostupných pramenů vůbec možná. Kolik z nich tedy opravdu smýšlelo nepřátelsky vůči novému režimu, kdo z nich se chtěl skutečně aktivně zapojit do hnutí odporu, kdo jen tiše přežíval a jak vysoké procento představovali přívrženci dosavadních změn? S ohledem na popsané skutečnosti je nepravděpodobné, že by v řadách SVS vydržel očividný odpůrce komunismu. Naopak lze předpokládat vysoké procento lidí, jejichž postoj lze charakterizovat jako rezignaci v důsledku politické indoktrinace, u mnohých spojenou se snahou přežít, zajistit si tak způsob obživy a případně i kariérní postup. Na druhé straně barikády pak stáli ti, kdo buď z čistě zistných důvodů nebo kvůli víře v ideje (často vyvolanou důslednou ideologickou manipulací), prosazovali politiku nastolenou KSČ. Je však nutné připomenout, že toto rozdělení do jasně vymezených skupin je čistě teoretickou konstrukcí, přičemž nelze opomíjet velké množství osob pohybujících se mezi zmíněnými kategoriemi.

Období počátku 50. let 20. století je nevyhnutelně spojeno s politickými procesy. O pozadí jejich vzniku a souvislostech existuje již celá řada fundovaných prací, takže není nutné je podrobně líčit. V hledáčku badatelského zájmu proto zůstane pouze konkrétní dopad těchto událostí na vězeňství, nikoliv však z pozice

³⁶ Tamtéž.

instituce, jejichž služeb bylo třeba k dohledu nad vykonáním uložených trestů. Oběti komunistického teroru jsou totiž i mezi příslušníky SVS. Z řad vězeňských dozorců jsou známy dvě oběti, které za nevhodné projevy lidskosti zaplatili životem. První se stal plzeňský strážmistr Čeněk Petelík, zapletený do zinscenovaného procesu známého jako „borský případ“. Po zjištění, že vězňům odsouzeným Státním soudem zprostředkovával nedovolený kontakt s rodinami a dodával jim mimo jiné cigarety apod., vykonstruovala Státní bezpečnost skupinu vězňů chystajících za pomoci dozorců ozbrojenou vzpouru.³⁷ Mezi její organizátory měli mimo jiné patřit vězněný poslanec lidové strany Stanislav Broj a major generálního štábu René Černý. V procesu padly 12. května 1950 tři tresty smrti pro jmenované vůdce domnělé vzpoury, pět dalších dozorců bylo odsouzeno k trestům odnětí svobody v rozmezí od šesti do dvaceti pěti let a jeden k doživotnímu těžkému žaláři.³⁸

Následovalo ministrem spravedlnosti požadované propagandistické využití.³⁹ Velitelství SVS ihned vydalo nařízení k zorganizování povinných tajných schůzí dozorců, na nichž měl vystoupit účastník borského procesu a přednést referát o případu z hlediska mezinárodní i vnitropolitické situace. Navazovala diskuze, směřující k odhalení špatného chápání smyslu služby odsouzených, spojeného s porušováním základních povinností uvědomělého příslušníka sboru. Kvůli důslednému splnění rozkazu byl 17. května sestaven patnáctistránkový vzorový ideologický referát, analyzující celý případ na základě předložených požadavků.⁴⁰

Borský případ měl dopad i na ostatní dozorce. V trestnici totiž zavládla atmosféra všeobecné vzájemné nedůvěry a strachu o vlastní život. Klid nepřinesly ani rozsáhlé přesuny, jejichž důsledkem byla výměna většiny příslušníků, spočívající v přeložení do jiných ústavů. Přes očekávané zlepšení situace vyvolalo toto rozhodnutí velitelství SVS další obavy, z nichž pramenila silná nespokojenost mezi personálem.⁴¹

Druhým popraveným byl o rok později podstrážmistr Jan Horáček z pankrácké věznice. Státní prokurátor ho obžaloval z toho, že v roce 1949 navázal kontakt s protistátními vězni, jimž měl vynášet motáky a napomáhat s přípravou útěku. Tím se stejně jako strm. Petelík dopustil velezrady podle § 1 a sabotáže podle §37 zákona 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky. V jeho případě mu však ještě přitěžovalo podezření z vyzvědačství, jež mělo spočívat v pokusu

³⁷ Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR), f. Kancelář prezidenta republiky (KPR), sign. T2122/50, milosti prezidenta republiky – Čeněk Petelík.

ThDr. Antonín Huvar – příběh pamětníka [online], Ondřej Bratinka (red.), [citováno 6.12. 2010], http://www.pametnaroda.cz/witness/recording/id/82/#cs_104

³⁸ SOKA Český Krumlov, citovaný pramen, Nástin referátu o borském případu ze 17. 5. 1950.

³⁹ NA Praha, f. Klosův archiv, sv. 148-168, Výsledky IX. sjezdu KSČ a směrný plán ministerstva spravedlnosti.

⁴⁰ Tamtéž, nařízení velitelství SVS k borskému případu z 19. 5. 1950.

⁴¹ Archiv bezpečnostních složek (ABS) Brno Kanice, f. A 8/2, inv. j. 94, Zpráva komise náčelníka správy SNV o prošetření stížností odsouzených osob na nesprávné zacházení ze strany příslušníků ve věznici Bory – Plzeň v letech padesátých z 11. 7. 1968.

o předání tajných informací zahraničním mocnostem.⁴² Zprávy údajně popisovaly poměry ve věznici, způsoby výslechu, prováděném bezpečnostními orgány a obsahovaly seznamy osob zajištěných pro činnost v ilegálních skupinách. Nashromážděné údaje následně předával blíže nespecifikovanému plukovníkovi Kučerovi, který je přes francouzské velvyslanectví odesílal do zahraničí.⁴³ Odsouzení dozorcí se před exekucí snažili dosáhnout milosti prezidenta republiky, ale ani jeden z nich neuspěl a oba byli oběšeni na pražské Pankráci. S ohledem na důkladné propagandistické využití případů sledovali poslední minuty jejich života také další příslušníci SVS, mezi něž patřili i nováčci ze školského střediska SVS v Řepích.⁴⁴

Dozorci Č. Petelík a J. Horáček se stali součástí soukolí politických procesů, jejichž účelem bylo zastrašit nejen odpůrce režimu, ale i celou společnost: *„Bylo vynaloženo úsilí poučit ve veřejných hlavních líčeních na souzených případech širokou veřejnost o nutnosti bdělosti a ostražitosti, přesvědčit nestranníky a ukázat skryté reakci, že každý pokus o rozvracení lidově demokratického řádu bude tvrdě rozdrčen.“*⁴⁵ Tyto události bezpochyby patří k nejsmutnějším kapitolám na stránkách dějin českého vězeňství a lze jen doufat, že se podobné případy v budoucnu nebudou opakovat. Léta 1949 až 1951 je proto možné hodnotit jako vyvrcholení snahy o zařazení vězeňství do jednolitého celku mocensko-politických represivních složek, tak jako tomu bylo u našeho mocného východního spojence. Poslední období setrvávání alespoň části trestních ústavů a soudních věznic v pravomocích ministerstva spravedlnosti ukončilo převedení pod správu ministerstva národní bezpečnosti v září roku 1952, tento proces završilo. To ve svém důsledku zapříčinilo již několikrát zmiňované přehlížení odborné způsobilosti a definitivní odklon od dosavadních bohatých tradic a zkušeností, zahrnujících nejen vyspělou nápravně výchovnou činnost, ale také velký důraz na vysokou úroveň přípravy vězeňské personálu.

Velitelství SVS na počátku 50. let

Dosavadní řádky, i přes snahu o poměrně podrobnou analýzu dopadu „Vítězného února“ na vězeňství, doposud opomíjely události, které se dotýkaly přímo velitelství SVS, jemuž se samozřejmě čistky nevyhnuly. Proto jej nelze nechat bez povšimnutí. Navíc je třeba zmínit, že ani jeho nejvyšší představitelé si nemohli být zcela jisti svým postavením v nových mocenských strukturách, čemuž nasvědčuje i nasazení spolupracovníků Státní bezpečnosti (StB) z řad příslušníků sboru. Poslední část této studie tedy shrne nejzávažnější momenty perzekucí na velitelství SVS.

⁴² NA Praha, f. S SNV, vězeňský osobní spis Jana Horáčka.

⁴³ AKPR, f. KPR, sign. T4613/51, milosti prezidenta republiky – Jan Horáček.

⁴⁴ NA Praha, f. S SNV, citovaný pramen.

⁴⁵ Kabinet dokumentace a historie VS ČR, Výroční zpráva o činnosti soudů a prokuratur /včetně finančních prokuratur/ za roku 1950.

Státní bezpečnost hodnotila nejvyšší vězeňský orgán velmi záporně, o čemž nejlépe vypovídá nedatovaná agenturní zpráva ze svazku označeného číslem H-130 „Velitelství SVS“, zmiňovaného v úvodu této studie. Ta charakterizuje převážnou většinu zaměstnanců jako největší problém SVS a přímo říká: „*Je to odpad justice, který žádný ministerský odbor nechtěl*“. Za tuto situaci mělo nést hlavní vinu kádrové oddělení ministerstva spravedlnosti, s jehož přičiněním se velitelství SVS stalo odkladištěm třídě neuvědomělých jedinců.⁴⁶ Kupříkladu Marie Novotná byla přidělena do oddělení Vel/1⁴⁷ po vyakčnění z Kanceláře prezidenta republiky.⁴⁸

Stejně tak velitel SVS podplukovník Milan Klos se z hlediska StB dopustil prohřešku tím, že si sám vybral svého zástupce a náčelníka štábu, což vyvolalo nelibost i přes to, že jejich nástup do funkce projednával ÚV KSČ. Na konci příslušné části citovaného dokumentu je proto zaznamenán návrh na prověření jejich vzájemných vztahů. Je samozřejmé, že ani nejvyšší představitel tehdejšího vězeňství, tedy pplk. M. Klos, se nemohl vymkat důkladné kontrole, jak po stránce bezpečnostní, tak i politické – navíc spolu obě hlediska souvisela. Proto nesměl přehlížet výsledky porad výboru závodní organizace KSČ, které pro něj měli být závazné.

Celkové hodnocení tedy vyznělo vyloženě v neprospěch velitelství SVS, které v očích StB představovalo nespolehlivý úřad plný reakčních živelů, ba co více, starých příslušníků jiných politických stran (zejména národních socialistů) nebo vlašných komunistů, kteří se členy stali jen kvůli osobnímu prospěchu. Autor podrobné zprávy proto nelenil a rozepsal charakteristiku nejméně uvědomělých pracovníků jednotlivých oddělení, která navíc stručně specifikoval z politicko-bezpečnostního hlediska. Na oddělení Vel/1 shledal nejnespolehlivějšími výše jmenovanou Marii Novotnou, která, ač byla kandidátkou KSČ, vykazovala silné náboženské cítění a dr. Radko Šafaříka, jehož profil nezněl nijak lichotivě: „*Typický*

⁴⁶ Archiv bezpečnostních složek Praha (ABS Praha), svazek č. H-130. Nedatovaná agenturní zpráva označená „Velitelství SVS“.

⁴⁷ Velitelství SVS sestávalo se šesti oddělení, které vykonávaly následující úkoly:

oddělení Vel/1 – zajištění bezpečnosti vězeňských ústavů a výkonu trestu, hospodaření s materiálem, výzbroj a výstroj, pracovní provoz, zdravotní péče o vězně a kádrová problematika;

oddělení Vel/2 – vydávání vězeňských předpisů a řádů, zajišťování výkon vazby a trestu včetně zdravotní péče, zřizování nebo rušení vězeňských ústavů;

oddělení Vel/3 – kádrové záležitosti včetně věcí bytových, nábor nových příslušníků, výběr do škol a agendu povyšování podle stanovené nomenklatury;

oddělení Vel/4 – osvětová práce, zajišťování odborného a politického růstu příslušníků sboru, zejména instruktorů a výchovnou práci s vězni, organizace kursů ve výcvikových střediscích;

oddělení Vel/5 – rozpočet a centrální plánování potřeb Sboru, vystrojování příslušníků i vězňů, vyzbrojování příslušníků, provádění investičních akcí a generálních stavebních oprav, obstarávalo práci pro vězně a uzavíralo pracovní a hospodářské smlouvy s podniky, úkoly spojené se zřizováním a rušením pracovních útvarů a vedlo celou agendu spojenou s provozem justičních statků.

oddělení Vel/6 – hospodářsko finanční kontrola, a to jak na základě materiálů, které byly velitelství SVS předkládány a ve vězeňských ústavech. Alena KAFKOVÁ, *Cesta ke vzniku generálního ředitelství VS ČR (1865-1965)*, in: Historická penologie 1/2010, Praha 2010, s. 14.

⁴⁸ ABS Praha, svazek č. H-130, Zpráva agenta „Iv“ z 23. 6. 1950.

mladý floutek, chce dělat kariéru, není ani členem, ani kandidátem strany. V ČSM se projevuje rozbíječským způsobem". Druhý z obou jmenovaných zaměstnanců navíc pracoval s tajnými dokumenty (statistiky apod.), což mu jen přitěžovalo.

Jednoduchou pozici neměly ani takzvané „nové kádry“. Mezi ně patřil i člen KSČ dr. Bureš, přednosta oddělení Vel/2, ale přitěžoval mu „měšťácký“ původ. Navíc se na něj pravděpodobně vztahovala následující kritika: *„V celku je možno říci, že nové kádry zlepšily práci na velitelství SVS. Protože však nejsou na odborné výši, za jejich zády si mohou byrokrati dělat mnoho věcí*". Podstatně hůře dopadl jeho podřízený dr. V. Ruml, jenž sice vykazoval schopnosti odborníka na svém místě, nicméně jako bývalý národní socialista neměl příliš šancí na kariérní postup i přes to, že byl kandidátem KSČ. Mezi jeho nejhorší prohršky patřila politická pasivita společně s přechováváním brožury o soudcovské nezávislosti, kterou mu údajně věnoval bývalý ministr spravedlnosti Prokop Drtina. Nejméně kladných vlastností mezi pracovníky tohoto oddělení shledal nepodepsaný autor dokumentu u dr. Václava Tomeše, k němuž se vztahuje strohá informace o tom, že není členem ani kandidátem KSČ, a navíc nevykazuje žádnou politickou činnost.

Oddělení Vel/3 až Vel/6 byla specifikována jako politicky nezávadná s tím, že v řadách jejich zaměstnanců jsou předúnoroví národní socialisté (nejvíce Vel/6), prvorepublikový písař sekretariátu ministerstva národní obrany a bývalý důstojník československé armády. Rovněž další „nový kádr“, kapitán Kroupa, přednosta oddělení Vel/4, dopadl podobně jako jeho kolega dr. Bureš. Přes svojí ideologickou způsobilost se i na něj vztahovala výše citovaná kritika, což dokládají slova: *„zatím si neví rady s prací*". Jak zřetelný doklad o poklesu odbornosti a upřednostňování naprosto scestných hledisek na nejvyšších místech nejen ve vězeňství! Celkově nejpasivnější přístup k novým poměrům vykazovaly ženy zaměstnané jako administrativní síly v oddělení Vel/6 – účtárna.⁴⁹ Tolik tedy k tomu, jak na velitelství SVS pohlížela StB. Je zřejmé, že se netěšilo příliš velké důvěře, ale na druhou stranu se jednalo o dobu vnitrostranických čistek mezi představiteli moci, přičemž nejeden z nich skončil na popravišti. Z tohoto hlediska není vzájemná podezíravost bezpečnostních složek, spojená s agenturním rozpracováním vybraných jednotlivců, překvapivým zjištěním. Naopak, jednalo se o běžnou realitu života v zájmové sféře Sovětského svazu.

Jak ale dopadli výše jmenovaní zaměstnanci? Společně s dalšími, kteří se dostali mezi zájmové osoby StB později, byli postupně rozpracováni. Agenti a důvěrníci dostávali od svých řídicích orgánů pokyny k prověřování nejrozličnějších témat, o nichž následně sepisovali podrobné zprávy. Například kvůli vynášení informací z věznic sledovali dr. R. Šafaříka, dr. V. Tomeše, protože přijímali „podezřelé“ návštěvy, jimž vařili kávu a debatovali s nimi. Současně se zaměřili na podporučíka Karla Martínka, velitele oddělení Vel/5. Obzvláště poslednímu

⁴⁹ Tamtéž, Nedatovaná agenturní zpráva označená „Velitelství SVS“.

ze jmenovaných věnovali velkou pozornost, protože řešil záležitosti týkající se jáchymovských uranových dolů.⁵⁰

V druhé polovině roku 1950 panovala mezi zaměstnanci z řad bývalých národních socialistů okolo dr. R. Šafaříka, V. Rumla a V. Tomeše nervozita doprovázená napjatou atmosférou. Začalo se totiž hovořit o reorganizaci, takže většina z nich se začala poměrně oprávněně obávat o své zaměstnání (pravděpodobně měli strach i z možného zatčení). Někteří navíc zjistili, že jsou sledováni, což dokládá rovněž sám agent StB, který tak vlastně přiznal svojí nepřilíh velkou profesionalitu.⁵¹ Přesto následujících několik měsíců výraznou reorganizaci či dokonce zatýkání nepřineslo. Až únor roku 1951 se nesl ve znamení nástupu pečlivě ideologicky vyškolených dělnických prokurátorů na velitelství SVS. Leč hlavním účelem jejich příchodu nebylo proklamované omlazení sboru, ale především zařazení do jednotlivých oddělení, tak aby vytvořili spolehlivou základnu svým velitelům, přičemž je měli informovat o veškerém dění v kancelářích. Zvláštní pozornost přináležela zaměstnancům, přežívajícím ve svých funkcích ještě z období I. republiky a protektorátu. Nováčci začali pracovat v účtárně a oddělení Vel/2. Obě sekce totiž údajně sestávaly převážně z lidí bez kladného postoje k lidově-demokratickému zřízení. Za povšimnutí stojí rovněž změněný pohled na bývalý „nový kádr“, dr. Bureše. Ačkoliv původně představoval naději do budoucna, stal se z něj náhle „mazaný právník...který je nepřátelsky založen proti lid. dem. zřízení...“. Tuto proměnu nejspíš způsobily informace o jeho napojení na západní ilegální organizace během války, což předznamenávalo jeho další styky s lidmi pracujícími pro nepřátelské tajné služby.⁵²

V dubnu téhož roku přišel další útok proti civilním zaměstnancům, dosud působícím na velitelství SVS. Ministr spravedlnosti Štefan Rais se během blíže nespecifikovaného jednání zabýval jejich setrváním na dosavadních místech. Situaci vyřešil razantním prohlášením, že s nimi bude „brzy skoncováno“. Prvními oběťmi čistek se měli stát několikrát jmenovaní R. Šafařík (odvolán v květnu) a V. Tomeš. Rovněž tak na oddělení Vel/6 se počítalo s nástupem nově přijatých ideologicky vyhovujících příslušníků SVS náhradou za bývalé národní socialisty, kteří ještě zbyli v účtárně.⁵³ Přes silnou politickou podporu prozatím nedošlo k úplné realizaci vyřčené výhrůžky a nejeden zaměstnanec, z tehdejšího hlediska hodnocený jako nespolehlivý, setrval na dosavadním místě (např. V. Tomeš, V. Ruml).⁵⁴

Ačkoliv v dubnu a květnu roku 1951 nedošlo k naplnění ministrem Raisem nastíněného plánu, bylo následující období, které lze vymezit ukončením činnosti SVS na základě zákona č. 66/1952 Sb. o organizaci soudů, ve znamení zevrubné

⁵⁰ Tamtéž, Zpráva agenta „Iv“ z 22. 8. a 11. 9. 1950.

⁵¹ Tamtéž, Zpráva agenta „Av“ z 16. 10. 1950.

⁵² Tamtéž, Zpráva důvěrníka „D-pramen“ z 15. 2. 1951.

⁵³ Tamtéž, Zpráva npor. Šaldy, důvěrníka Stb z 11. 4. 1951.

⁵⁴ Tamtéž, Zpráva důvěrníka „KA“ z 3. 5. 1951.

očisty velitelství SVS.⁵⁵ Docházelo jak k vyhození z práce bez dalších podmínek, tak i přeřazení do „výrobního procesu“, čímž měli postižení prokázat svůj kladný postoj k lidově-demokratickému zřízení.⁵⁶ Došlo ale rovněž k zatýkání, jak se v červnu 1951 stalo ppor. K. Martínkovi, který ještě počátkem téhož měsíce patřil mezi oblíbence velitele SVS Karla Zaorala.⁵⁷ Popsaná situace samozřejmě přinesla celou řadu vyřizování osobních nevraživostí a lidských neštěstí. Nelze však předpokládat, že stejně jako ve zbytku sboru, by v těchto letech na velitelství setrvali aktivní odpůrci nového režimu (k této problematice již bylo pojednáno výše).

Definitivní tečku za snahou o poválečnou obnovu československého vězeňství, započatou roku 1945, znamenalo zahájení činnosti Správy nápravných zařízení ministerstva národní bezpečnosti počátkem roku 1953. Začátek tohoto konce samozřejmě nastal bezprostředně po únoru 1948, kdy propukly první čistky vedené akčními výbory Národní fronty. Na ně bezprostředně navázala reorganizace SVS v roce 1949, společně se zatýkáním a popravami na počátku 50. let. Lze tedy s určitostí říci, že vězeňství vstupovalo do dlouhého období sovětizace, trvajícího až do roku 1965, důkladně očištěno od všech „reakčních živlů“. Vyhození příslušníci po ukončení služebního poměru vykonávali ty nejpodřadnější práce, strávili dlouhá léta na opačné straně vězeňských mříží, než byli do té doby zvyklí, nebo dokonce padli za oběť revolučnímu kvasu v duchu hesla „když se kácí les, létají třísky“.

Prameny a literatura

Národní archiv Praha:

- f. Klosův archiv, sv. 148-168.
- f. S SNV, sv. 3, 6, 47/1, 47/2, osobní vězeňský spis Jana Horáčka,

Zemský archiv v Opavě f. Presidium krajského soudu Nový Jičín, neuspořádáno.

Státní okresní archiv Český Krumlov, f. Věznice okresního osudu Český Krumlov, kart. 4, neuspořádáno.

Archiv Kanceláře prezidenta republiky, f. Kancelář prezidenta republiky – milosti prezidenta republiky.

Archiv bezpečnostních složek Brno Kanice, f. A 8/2, inv. j. 94.

Archiv bezpečnostních složek Praha, sv. H-130 „Velitelství SVS“.

Kabinet dokumentace a historie VS ČR, Výroční zpráva o činnosti soudů a prokuratur /včetně finančních prokuratur/ za roku 1950.

www.totalita.cz:

- Akční výbory národní fronty [online], Html ed., [citováno 24. 10. 2010], <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/akcni.php>

⁵⁵ V § 51, odst. 2) citovaného zákona je přímo řečeno: „Příslušníci Sboru uniformované vězeňské stráže stávají se příslušníky Sboru národní bezpečnosti“.

⁵⁶ Tamtéž, Zpráva npor. Šaldy, důvěrníka Stb z 11. 4. 1951.

⁵⁷ Tamtéž, Zpráva důvěrníka „D“ z 28. 6. 1951.

- Osnova školení místních akčních výborů NF, ÚAV NF 1949 [online], Html ed., [citováno 23. 10. 2010], http://www.totalita.cz/vysvetlivky/akcni_01.php

Dušan JANÁK, *Organizace a řízení československého vězeňství 1945-1955*, in: *Vězeňství ve střední Evropě v letech 1945-1955*, Příloha časopisu *České vězeňství* 3/2001, Praha 2001.

Alena KAFKOVÁ, *Věznice Valdice v období Protektorátu Čechy a Morava*, in: *Historická penologie* 3/2007, Praha 2007.

Alena KAFKOVÁ, *Cesta ke vzniku generálního ředitelství VS ČR (1865-1965)*, in: *Historická penologie* 1/2010, Praha 2010.

Karel KAPLAN, *Československo v letech 1945-1948*, Praha 1991.

Aleš KÝR, *Památník Pankrác*, Příloha *Českého vězeňství* 4/1999, Praha 1999.

Zákon č. 213/1948 Sb., o úpravě některých poměrů na ochranu veřejných zájmů.

Zákon č. 321/1948 Sb., o Sboru uniformované vězeňské strážce.

Zákon č. 66/1952 Sb. o organizaci soudů.

RETRIBUČNÍ VĚZEŇ RUDOLF TOUSSAINT A JEHO VÝTVARNÁ DÍLA

Aleš Kýr

Generál pěchoty

(foto: <http://forum.valka.cz>)

Retribuční vězeň

(foto: NA Praha, f. S SNV)

Autoportrét

(foto: NA Praha, f. S SNV)

Výsledek druhé světové války a navazující soudní procesy k potrestání nacistických zločinců, zrádců a kolaborantů přivedly do řad retribučních vězňů na území ČSR bývalého německého generála Rudolfa Toussainta.

Narodil se 2. 5. 1891 v Mnichově. Jeho otec Antonín (Anton) Toussaint byl armádním důstojníkem a pocházel z francouzského šlechtického rodu, který se usadil v Německu. Jeho matka Františka (Franziska), rozená Wiesboecková byla z německé rodiny. Vyrůstal se svým bratrem Antonínem a v letech 1897-1902 navštěvoval obecnou školu v Mnichově, kde v letech 1902-1911 vystudoval humanitní gymnázium. Po vzoru svého otce se rozhodl pro službu v armádě a v letech 1912-1913 absolvoval vojenskou akademii. Dnem 25. 10. 1913 byl jmenován do hodnosti poručíka (Leutnant) a přidělen k 18. (bavorskému) pěšímu pluku (Infanterie-Regiment). V průběhu první světové války (1914-1918) postupně velel frontové četě, rotě, praporu a později se stal pobočníkem velitele pluku na západní frontě. Za zásluhy v bojích mu byla udělena celá řada vyznamenání, zejména Železný kříž – I. a II. třídy (Eisernes Kreuz 1914 – I. Klasse, II. Klasse) a Odznak za zranění 1918 v černé barvě (Verwundetenabzeichen, 1918 in Schwarz).

Po ukončení války byl zařazen jako propagační důstojník u jednotek generála von Eppa, které byly nasazeny k potlačení levicového povstání v jižním Německu. V září 1920 se oženil s Alžbětou (Lili), rozenou Morianovou a dne 4. 11. 1921 se jim narodil syn Rudolf (Rolf). V témže roce zahájil studium na válečné škole a malířské umělecké akademii v Mnichově, kterou ukončil v roce 1922 a začal studovat geopolitiku na univerzitě v Mnichově. V roce 1923 ukončil studium na válečné škole i univerzitě. V dalším období byl zařazen ve vojenské zpravodajské službě (Abwehru), kde působil v tzv. jihovýchodní skupině pro cizí armády.

Dnem 1. 12. 1935 byl povýšen do hodnosti podplukovníka (Oberstleutnant) a dnem 1. 4. 1938 do hodnosti plukovníka (Oberst). Působil ve funkci vojenského přidělence (attaché) při německém velvyslanectví v Československu, Rumunsku, Jugoslávii a Maďarsku. Plyně mluvil francouzsky a dorozuměl se též česky, anglicky a italsky.

Jeho vojenská kariéra pokračovala i v době druhé světové války. V letech 1939-1941 byl vojenským přidělcem při německém velvyslanectví v Římě. Po ukončení své činnosti v diplomatických službách byl dnem 1.10.1941 povýšen do hodnosti generálmajora (Generalmajor). V období od 1.11.1941 do 31.8.1943 byl ustanoven do funkce zplnomocněnce německé branné moci při úřadu říšského protektora Čech a Moravy (Wehrmachtsbewollmächtigte beim Reichsprotektor in Böhmen und Mähren). Dnem 1. 9. 1943 byl povýšen do hodnosti generála pěchoty (General der Infanterie) a ustanoven do funkce zplnomocněného generála německé branné moci v Itálii (Bewollmächtigter General der deutschen Wehrmacht in Italien), kterou vykonával do 26. 7. 1944, kdy se vrací do protektorátu. Jako v předchozím období výkonu funkce zplnomocněnce německé branné moci v protektorátu se často zúčastňoval oficiálních jednání, kulturních a společenských akcí. Ve funkci velitele branného obvodu (Wehrkreis) pro Čechy a Moravu a velitele obrany Prahy zůstává až do 8. 5. 1945.

Za válečné zásluhy získal další četná vyznamenání, zejména Válečný záslužný kříž I. a II. třídy s meči (Kriegsverdienstkreuz I. Klasse, II. Klasse mit Schwertern) a Pamětní medaili na 1. říjen 1938 se sponou Pražský hrad (Medaille zur Erinnerung an den 1. 10. 1938 mit Spange „Prager Burg“).⁵⁸

Na základě kapitulace německých vojsk dne 7. 5. 1945 v Remeši navrhl generál R. Toussaint ustavené České národní radě (ČNR) jednání o upřesnění podmínek všeobecné kapitulace německých vojsk v Praze. Výsledkem jednání byl Protokol o provedení formy kapitulace německých branných sil, sepsaný dne 8.5.1945 v 16 hodin na velitelství „Bartoš“ v Bartolomějské ulici v Praze. Významnými body protokolu bylo ujednání o organizovaném odchodu německých jednotek do amerického zajetí, odevzdání těžkých zbraní, vojenského materiálu a plánů k připravené destrukci určených pražských objektů a komunikací. Za ČNR podepsali protokol: Dr. Albert Pražák, Josef Smrkovský, Dr. Josef Kotrlý, kpt. Jaromír Nechanský, gen. Karel Kutlvašr, pplk. gšt. František Berger a pplk. gšt. Jaroslav Kadaňka. V dodatku se gen. R. Toussaint zavázal potlačit případný odpor všech německých vojenských jednotek, které by odmítly respektovat podmínky kapitulace, ovšem nevyločil možné pokračování bojové činnosti jednotek SS. Díky jeho racionálnímu a vstřícnému přístupu ke kapitulaci bylo v posledních hodinách války zachráněno mnoho lidských životů a zabráněno závažným materiálním škodám na území hlavního města Prahy. Není bez zajímavosti, že přijetí německé kapitulace nesplňovalo představy českých komunistů, sovětských politiků a vrchního velení

⁵⁸ Národní archiv Praha (NA Praha), f. SSNV, vězeňský osobní spis Rudolf Toussaint. Miloslav JOHN, *Čechoslovákismus a ČSR 1914-1938*, Beroun 1994, s. 345.

Rudé armády o konci války v Praze. Vůdce pražského povstání měli zabránit přesunu německých vojsk do amerického zajetí, a to i za cenu nejvyšších obětí.⁵⁹

V časných ranních hodinách dne 9. 5. 1945 odjíždí gen. R. Toussaint se svým synem Rudolfem (t.č. v hodnosti kapitána Wehrmachtu) a vojenským kontingentem do Plzně v úmyslu vzdát se do zajetí americké armády. Odtud byl údajně dopraven do zajateckého tábora Riedenburg v americké okupační zóně Německa. Podle svědectví syna prošel několika zajateckými tábory a teprve v roce 1946 byl vyžádán československými úřady pro vyšetřovací účely zpravodajské služby.⁶⁰ Na jeho vydání se vztahovala obecná podmínka, že pokud nebude souzen a odsouzen do šesti měsíců od předání, musí být navrácen do amerického zajetí. Tato podmínka však nebyla československými úřady dodržena. Více než rok byl zadržován a vyslýchán jako vojenský odborník pro zpravodajskou službu a dne 19. 4. 1947 oficiálně předán k trestnímu stíhání.⁶¹

Byl obžalován za zpravodajskou činnost k přípravě okupace Československa v rámci svého působení v diplomatických službách, za součinnost německé branné moci s bezpečnostními a policejními složkami při potlačování protinacistického odboje v protektorátu, za činnost asistenčních jednotek Wehrmachtu při obklíčení a demolici domů v obci Lidice, bojové akce Wehrmachtu po vypuknutí Pražského povstání a nezabránění vraždám obyvatelstva jednotkami SS v některých pražských čtvrtích. Na základě rozsudku Mimořádného lidového soudu v Praze XIV. byl uznán vinným ze spáchání zločinů podle § 3, 5, 7, 9 retribučního zákona č. 22/1946 Sb. a dne 26. 10. 1948 odsouzen k doživotnímu trestu odnětí svobody, ke ztrátě občanské cti „navždy“ a propadnutí majetku ve prospěch státu.⁶² Nutno však poznamenat,

Jaroslav ČVANČARA, *Někomu život, někomu smrt, československý odboj a nacistická okupační moc 1941-1943*, Praha 2008, s. 35, 38, 40, 59, 73, 90, 91, 100, 111, 206, 211.

Jaroslav ČVANČARA, *Někomu život, někomu smrt, československý odboj a nacistická okupační moc 1943-1945*, Praha 2008, s. 63, 86, 227, 234, 272.

Rudolf Toussaint [online], [citováno 31. 3. 2011] <http://forum.valka.cz/viewtopic.php/t/33320>

Protektorát Čechy a Morava [online], [citováno 22. 3. 2011],

http://cs.wikipedia.org/wiki/Protektor%C3%A1t_%C4%8Cechy_a_Morava

⁵⁹ Josef SLANINA – Zdeněk VALIŠ, *Důsledky jednoho podpisu*, část první, in: *České vězeňství* 3/1995, s. 44-45.

Miroslav MUDRA, *České národní povstání v květnu 1945*, Praha 1995, s. 85-86.

Vojenský historický archiv (VHÚ), fond Pražské povstání, č. 17-2/9, Protokol o provedení formy kapitulace německých branných sil, sepsaný dne 8. května 1945 v 16 hodin za přítomnosti osob níže podepsaných, Dodatek k protokolu ze dne 8. května 1945.

Karel BARTOŠEK, *Pražské povstání 1945*, Praha 1965, s. 221-226.

Jaroslav ČVANČARA, *Někomu život, někomu smrt, československý odboj a nacistická okupační moc 1943-1945*, Praha 2008, s. 331.

Callum MacDONALD – Jan KAPLAN, *Praha ve stínu hákového kříže*, Praha 1995, s. 176,177,192,194.

Detlef BRANDES, *Češi pod německým protektorátem*, Praha 2000, s. 470, 473-475.

⁶⁰ NA Praha, f. SSNV, vězeňský osobní spis Rudolf Toussaint, příloha: *Gebt meinem Vater die Freiheit wieder*, in: *Deutsche Soldaten Zeitung*, 10. Jahrgang/Numer 6, März 1960.

⁶¹ Tomáš STANĚK, *Retribuční vězni v českých zemích 1945-1955*, Opava 2002, s. 53, 87.

⁶² NA Praha, f. SSNV, vězeňský osobní spis Rudolf Toussaint, rozsudek MLS v Praze, Ls XV 804/48.

že v seznamu odpovědných osob za likvidaci obcí Lidice a Ležáky a vyvraždění jejich obyvatel se nenachází jméno R. Toussaint.⁶³

Vězeň a malíř

Výkon trestu započal ve věznici Krajského soudu trestního v Praze na Pankráci, kde se nacházel od 26. 10. 1948 do 8. 4. 1949. Při nástupu do věznice byl mezi jeho osobními věcmi dřevěný kufr s malířskými potřebami. Proto mu bylo povoleno namalovat dva obrazy pro ministerstvo spravedlnosti, které však nebyly přijaty pro údajný „neoromantismus německého ražení“. Byl zařazen na práci pro firmu Waldes a své malířské zálibě se mohl věnovat jen v mimopracovní době a pouze na cele. Na základě hlášení Krajského velitelství StB Praha ze dne 16. března 1949, adresovaného správě věznice byla R. Toussaintovi věnována zvýšená pozornost. Důvodem byl údajný poznatek, že jeho syn pracuje pro americkou zpravodajskou službu a za její pomoci chce osvobodit svého otce. Proto se v následných eskortních příkazech objevuje poznámka „nebezpečný“. Dne 8. 4. 1949 byl přemístěn do Trestního ústavu pro muže v Plzni, kde setrval do 8. 7. 1953 a bylo mu pravděpodobně umožněno malování pro potřeby ústavu. Od 9. 7. 1953 do 15. 7. 1954 vykonával trest v Ústavu nápravných zařízení (ÚNZ) Ilava na Slovensku, zde byl půl roku umístěn v samovazbě a potom zařazen na pracovišti Chemosvit. Vzhledem k onemocnění byl přemístěn dne 17. 7. 1954 do pankrácké věznice, kde byl do 30. 7. 1954 v nemocnici. Později byl zaměstnáván v malířské dílně a jeho pracovní činnost hodnocena příznivě. Byl ubytován na cele pod bývalou vězeňskou kaplí v prostorách, kde byli soustřeďováni další malíři (např. Lothar Sperl, Bedřich Truhlář a Vratislav Číla,), kteří malovali obrazy často na politickou objednávku. Amnestií prezidenta republiky v roce 1955 byl R. Toussaintovi snížen doživotní trest na 25 let odnětí svobody. V červenci 1957 si podal žádost o milost, která nebyla náčelníkem ÚNZ Praha doporučena s tím, že „*Jeho postoj k vině a tím i k trestu je negativní.*“ V době od 5. 8. 1958 do 8. 8. 1961 vykonával trest v ÚNZ Valdice. I zde byl zařazen jako malíř v umělecké dílně. Jeho osobní i pracovní kázeň byla hodnocena pozitivně s tím, že „*Rozkazy vedoucího uměleckého střediska plní přesně a svědomitě.*“ Vzhledem ke skutečnosti, že se na něho nevztahovala amnestie prezidenta republiky v roce 1960, intervenoval za jeho propuštění německý Červený kříž, avšak neúspěšně. V dubnu 1961 podala jeho manželka žádost o milost, které nebylo vyhověno. Dne 8. 8. 1961 byl přemístěn do ÚNZ Praha Pankrác, kde mohl opět malovat obrazy. K tomu obdržel celkem 20 očíslovaných čtvrtků, na které do 25. 10. 1961 namaloval celkem 12 obrazů – akvarelů s náměty různých krajin a zátiší podle svých představ. Tyto práce odevzdal „*panu kapitánovi*“, kterým byl s vysokou pravděpodobností kpt. Otto Tvrz, náčelník věznice. Z této doby patrně pochází miniaturní autoportrét (kresba tuší na kreslicím papíru o rozměrech 7,7 x 11 cm), dochovaný v jeho osobním

⁶³ Vlastimil LOUDA, *Lidice - čin krvavého teroru a porušení zákonů i základních lidských práv*, Praha 1945, s. 104-105.

vězeňském spise. Na základě rozhodnutí Obvodního soudu pro Prahu 2 ze dne 19. 12. 1961 byl po 13 letech propuštěn z výkonu trestu a vyhoštěn. K jeho předání bezpečnostním orgánům Německé spolkové republiky (NSR) došlo dne 20. 12. 1961 ve 13.00 hodin na pohraničním přechodu Rozvadov. Zemřel v srpnu 1968 v Mnichově.⁶⁴

Po celou dobu výkonu trestu projevovala o jeho osobu soustavný zájem Státní bezpečnost (StB), která ho měla v úmyslu využít jako svého agenta v Německé spolkové republice (NSR) a vedla ho na seznamu tzv. prominentních osob. Dohodu o spolupráci s StB podepsal R. Toussaint údajně v roce 1955, avšak Ústřední výbor KSČ odmítal jeho propuštění až do roku 1961. Do té doby poskytoval informace, týkající se západoněmeckých vojenských a politických činitelů, které znal z minulosti. Za tuto službu mu byla při výkonu trestu poskytována určitá zvýhodnění, především samostatné ubytování na cele, přídavky k základní stravě a možnost věnovat se své celoživotní zálibě – malířství. Jeho umělecké schopnosti byly často využívány pro potřebu vězeňských zařízení zadáváním malby obrazů do kanceláří, zasedacích místností, popř. k darování různým služebním či stranickým funkcionářům. V dnešní době je nesnadné určit celkový počet namalovaných obrazů, lze se ale důvodně domnívat, že líbivé obrazy menších formátů končily často v rukou vězeňského personálu, pokud nebyly malovány přímo na objednávku.⁶⁵

V souladu s plněním Nařízení generálního ředitele VS ČR č. 42/2000 a č. 43/2002 provádí Kabinet dokumentace a historie VS ČR vyhledávání, třídění a centrální evidenci historicky významných materiálů k badatelským, studijním a výstavním účelům, s cílem přispět k objektivnímu poznávání minulosti českého vězeňství do roku 1993. V rámci kategorizace historicky významných materiálů jsou sledovány i výtvarné projevy vězňů. V této souvislosti byly v roce 2001 zaevidovány dva nalezené obrazy R. Toussainta. V jednom případě se jednalo o malbu, provedenou v pankrácké věznici s názvem „Květinový trh“ (olej na plátně o rozměrech 80 x 65 cm) a v dalším případě o malbu z plzeňské věznice s názvem „Žně“ (olej na plátně o rozměrech 209 x 138 cm). Oba obrazy byly autorem signovány v pravém rohu dolního okraje. Jeho signatura se vyznačuje spojením počátečních písmen příjmení a jména, při kterém na svislou čáru písmena T nasedá písmeno R. Až do letošního roku byly tyto obrazy považovány za jediné, které se dochovaly z Toussaintovy vězeňské tvorby. Díky pochopení a podpoře ředitele

⁶⁴ NA Praha, f. SSNV, vězeňský osobní spis Rudolf Toussaint.

Aleš KÝR, *Odborná činnost odsouzených v technických odděleních ministerstva vnitra*, in: časopis Historická penologie č.1/2010, s. 54-55.

Roman JOHN, *Věznice Valdice v proměnách času 1857-2007*, Praha 2007, s. 59.

T. STANĚK, citované dílo, s. 164-165.

⁶⁵ Archiv bezpečnostních složek Brno-Kanice (ABS), f. A 24, inv.j. 9, Seznamy prominentních osob – ÚNZ Ilava.

ABS, f. A 5, inv.j. 30, Toussaint Rudolf – opatření.

T. STANĚK, citované dílo, s. 133, 156-157.

věznice plk. Mgr. Petra Folka, mimořádnému úsilí vedoucího sekretariátu Bc Lukáše Palečka a vstřícnému přístupu zainteresovaných zaměstnanců věznice Plzeň bylo postupně nalezeno a zaevidováno dalších sedm obrazů. Podle zjištění Bc. L. Palečka lze tyto obrazy popsat podle motivu, malířské techniky a rozměrů:

1. Odpočívající kovář (olej na plátně o rozměrech 50 x 70 cm)
2. Skupina květin (olej na desce o rozměrech 53,5 x 70,5 cm)
3. Kytice ve váze (olej na desce o rozměrech 50 x 64,5 cm)
4. Jaro (olej na desce o rozměrech 50 x 35 cm)
5. Venkovský motiv (olej na plátně o rozměrech 80 x 65 cm)
6. Skalisko u moře (olej na desce o rozměrech 50,5 x 36 cm)
7. Romantická zátoka (olej na plátně o rozměrech 127 x 83 cm)

Všechny obrazy jsou většinou ve zdobných, zlatavých rámech bez vážnějšího poškození. Na zadní straně jsou vyznačena inventární čísla, pocházející z materiálové evidence ministerstva národní bezpečnosti (MNB) nebo ministerstva vnitra (MV). K obrazu nazvanému „Odpočívající kovář“ je třeba dodat, že se jedná o napodobeninu známého díla „Podobizna kováře Jecha“ od Karla Purkyně. O odborné potvrzení autenticity obrazů byla požádána Západočeská galerie v Plzni. Soustředěním těchto obrazů v zasedací místnosti věznice, kde byl již dříve umístěn obraz „Žně“, vznikne kolekce Toussaintových obrazů ke vhodnému doplnění malé historické expozice, která se v současné době připravuje ve věznici Plzeň.

Bývalý německý generál R. Toussaint byl přísně ale spravedlivě potrestán za svůj osobní podíl na činnosti německé branné moci v protektorátu, zejména v období prvního stanného práva (od 27. 9. 1941 do 19. 1. 1942) a druhého stanného práva (od 27. 5. 1942 do 3. 7. 1942).⁶⁶ Vstupem do armády vzal na sebe riziko jako každý voják, který plní rozkazy podle politických rozhodnutí, jež nemůže sám ovlivnit. Jde o střet plnění vojenské povinnosti s vědomím mravní odpovědnosti za své činy. Rozhodně nepatřil mezi fanatické nacisty, neboť nabídnutím kapitulace a rozhodným postojem k případnému neuposlechnutí německých vojáků se spíše projevil jako střízlivý a zodpovědný. Nejvyšší soud, který projednával žádost o udělení milosti v roce 1961 zároveň konstatoval, že trestní odpovědnost byla vyvozována z jeho „*prominentní funkce, nikoliv z osobního jednání*“ a že se „*řadil mezi ty důstojníky, kteří se snažili vyhnout krutostem*“.⁶⁷ Z penologického hlediska nelze posuzovat vězně jen na základě jeho provinění, ale je nezbytné hledat a pomáhat rozvíjet jeho lepší stránky. Pozitivně laděná umělecká činnost je projevem té lepší stránky, a to platí nejen v případě R. Toussainta.

⁶⁶ Miroslav BUCHVALDEK a kol., *Československé dějiny v datech*, Praha 1986, s. 431, 433.

⁶⁷ T. STANĚK, citované dílo, s. 165.

Květinový trh (foto: A. Kašková)

Žně (foto: L. Paleček)

Kytice ve váze (foto: L. Paleček)

Skupina květin (foto: L. Paleček)

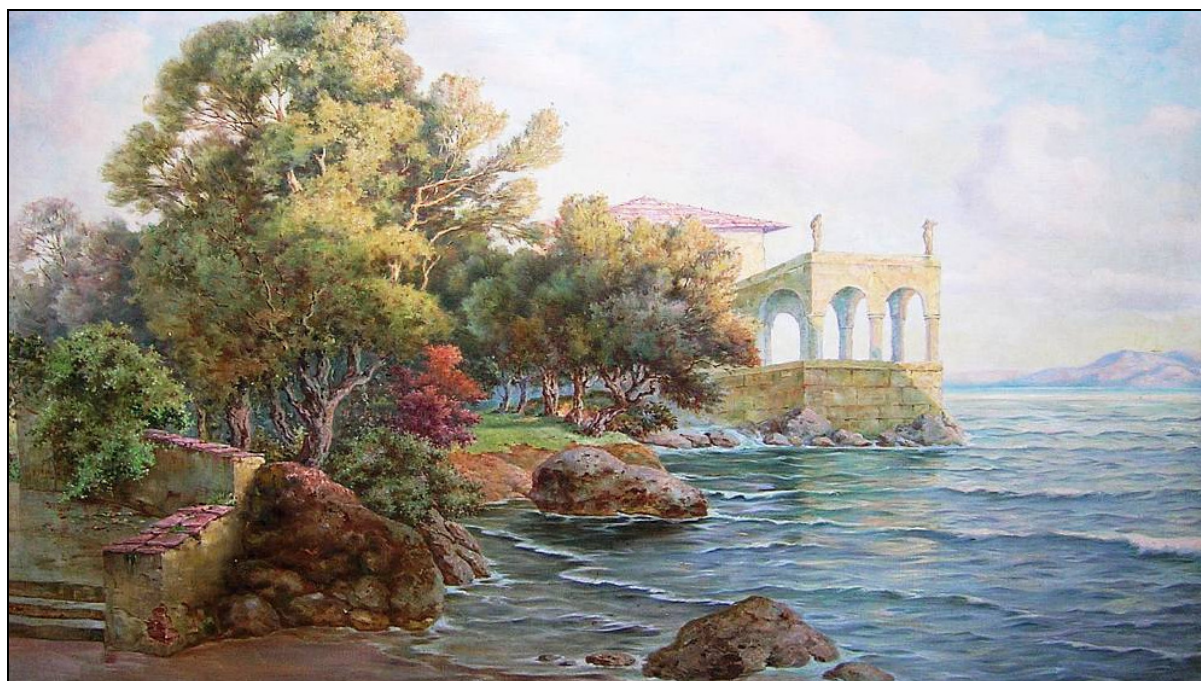
Venkovský motiv (foto: L. Paleček)

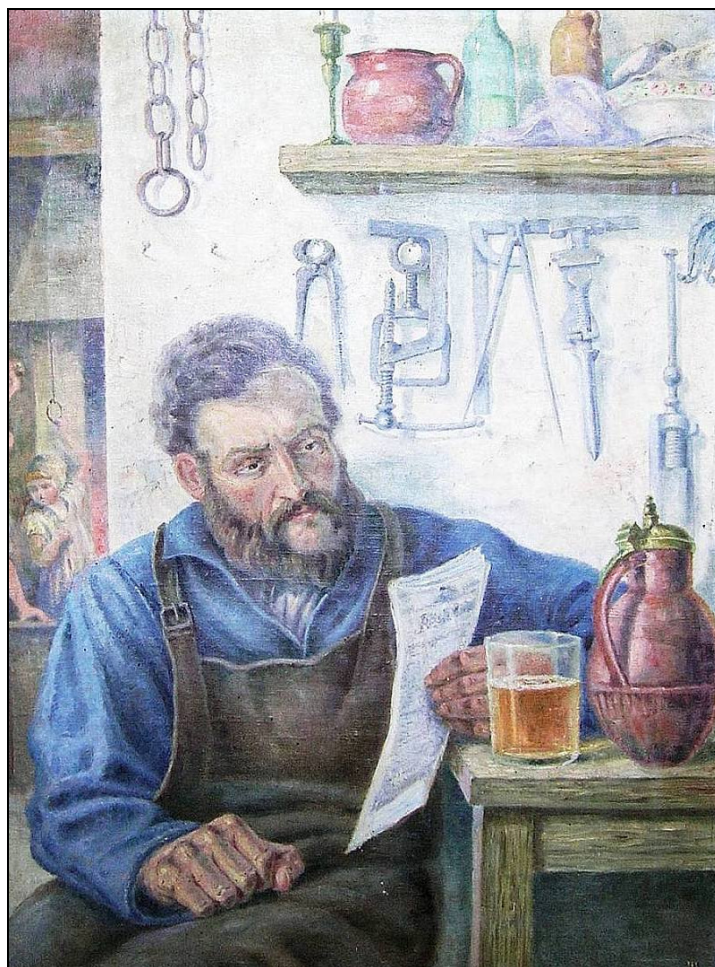
Jaro (foto: L. Paleček)

Skalisko u moře (foto: L. Paleček)

Romantická zátoka (foto: L. Paleček)

Odpočívající kovář (foto: L. Paleček)

Signatura R. Toussainta (foto: L. Paleček)

Použité prameny a literatura

Národní archiv Praha, f. SSNV, vězeňský osobní spis Rudolf Toussaint.

Vojenský historický archiv, f. Pražské povstání, č. 17-2/9.

Archiv bezpečnostních složek Brno-Kanice:

- f. A 24, inv.j. 9.
- f. A 5, inv.j. 30.

<http://forum.valka.cz>:

- Osobnosti, Německo: Rudolf Toussaint [online], [citováno 31. 3. 2011],
<http://forum.valka.cz/viewtopic.php/t/33320>

<http://cs.wikipedia.org>:

- Protektorát Čechy a Morava [online], [citováno 22. 3. 2011],
http://cs.wikipedia.org/wiki/Protektor%C3%A1t_%C4%8Cechy_a_Morava

Karel BARTOŠEK, *Pražské povstání 1945*, Praha 1965.

Detlef BRANDES, *Češi pod německým protektorátem*, Praha 2000.

Miroslav BUCHVALDEK a kol., *Československé dějiny v datech*, Praha 1986.

Jaroslav ČVANČARA, *Někomu život, někomu smrt, československý odboj a nacistická okupační moc 1941-1943*, Praha 2008.

Jaroslav ČVANČARA, *Někomu život, někomu smrt, československý odboj a nacistická okupační moc 1943-1945*, Praha 2008.

Miloslav JOHN, *Čechoslovakismus a ČSR 1914-1938*, Beroun 1994.

Roman JOHN, *Věznice Valdice v proměnách času 1857-2007*, Praha 2007.

Vlastimil LOUDA, *Lidice*, Praha 1945.

Aleš KÝR, *Odborná činnost odsouzených v technických odděleních ministerstva vnitra*, in: *Historická penologie* č. 1/2010.

Callum MacDONALD – Jan KAPLAN, *Praha ve stínu hákového kříže*, Praha 1995.

Miroslav MUDRA, *České národní povstání v květnu 1945*, Praha 1995.

Tomáš STANĚK, *Retribuční vězni v českých zemích 1945-1955*, Opava 2002.

Josef SLANINA – Zdeněk VALIŠ, *Důsledky jednoho podpisu*, část první, in: *České vězeňství* 3/1995.

CESTA KE VZNIKU GENERÁLNÍHO ŘEDITELSTVÍ VS ČR 1965 – 1969

Alena Kafková

*plk. JUDr. Oldřich Mejdř
(foto: ABS Brno-Kanice)*

*plk. JUDr. Václav Kloubec
(foto: KDH)*

Správa nápravně výchovných ústavů a věznic MV

Významným opatřením v oblasti trestní justice ve druhé polovině šedesátých let 20. století bylo přijetí zákona č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.⁶⁸ Tento základní normativní dokument, účinný od 1. srpna 1965 nahradil způsob výkonu trestu odnětí svobody, do té doby upravený pouze formou interních předpisů. Jeho přijetím se ČSSR v té době zařadila mezi několik málo států, které výkon trestu komplexně upravily samostatným zákonem. Lze ho považovat za legislativní základ dílčí reformy československého vězeňství, neboť vycházel z požadavků Standardních minimálních pravidel pro zacházení s vězni, vydaných Hospodářskou a sociální radou OSN v roce 1957.⁶⁹ V návaznosti na citovaný zákon vydal ministr vnitra rozkaz č. 23/1965, jímž zřídil dnem 1. srpna 1965 Sbor nápravné výchovy (SNV) jako ozbrojený a podle vojenských zásad organizovaný sbor, podřízený ministru vnitra. Řídícím organizačním článkem SNV se stala Správa nápravně výchovných ústavů a věznic MV (SNVÚV), které byly podřízeny jednotlivé nápravně výchovné ústavy (včetně NVÚ pro mladistvé), věznice a Ústřední eskortní středisko.⁷⁰ Podrobnější úpravu k provádění nápravně výchovné činnosti (NVČ) obsahoval Řád výkonu trestu odnětí svobody v NVÚ, vydaný

⁶⁸ Zákon ze dne 17. června 1965, č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.

⁶⁹ Rezoluce OSN č. 663 C I (XXIV) ze dne 31.7.1957, Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni a postupy jejich účinné realizace.

⁷⁰ Kabinet dokumentace a historie VS ČR (KDH), Rozkaz ministra vnitra (RMV) ze dne 15. července 1965, č. 23/1966, Zřízení Sboru nápravné výchovy.

ministrem vnitra se stejnou účinností.⁷¹ Po schválení S NVÚV byly vydány nové ústavní řády. S ohledem na krátkodobou činnost správy pod novým názvem nedošlo prakticky k žádným organizačním ani personálním změnám. V jejím čele zůstal nadále plk. JUDr. Oldřich Mejdr. Funkci náčelníka jeho sekretariátu vykonával kpt. Karel Štengl. Ke dni 1. listopadu 1966 bylo na správě systemizováno 88 funkčních míst, přičemž skutečný počet činil 86 příslušníků.⁷² Již v prosinci 1966, na základě usnesení předsednictva ÚV KSČ ze dne 26.7.1966, vydal ministr vnitra formou rozkazu dokument „Zásady pro uspořádání řídicí činnosti ve Sboru národní bezpečnosti a Sboru nápravné výchovy“, ve kterém byla nově upravena působnost, postavení a systém řízení u podřízených složek MV.⁷³

Správa Sboru nápravné výchovy MV (1967-1968)

V přijatých „Zásadách“, s účinností od 1. ledna 1967, byl SNV nově definován „jako vojensky organizovaný sbor, který zajišťuje výkon vazby a trestu odnětí svobody“. V rozkaze bylo zakotveno, že SNV tvoří správa Sboru nápravné výchovy (S SNV) a jednotlivé útvary nápravně výchovných ústavů a věznic. Do působnosti SNV byla začleněna dvě účelová zařízení, Ústav pro výzkum forem a metod nápravně výchovné činnosti a Ústřední eskortní středisko SNV. Stanovené základní způsoby řídicí práce v SNV na principu nedílné pravomoci a odpovědnosti náčelníků byly zdůvodněny dalším zvyšováním efektivnosti práce v SNV.

Personální obsazení funkce náčelníka správy zůstalo nezměněno, opět byl ministrem vnitra ustanoven plk. JUDr. O. Mejdr, který za svou činnost bezprostředně odpovídal náměstkovi ministra plk. Jindřichu Kotálovi. Jeho zástupci se stali pplk. Jaroslav Pufka a pplk. Miroslav Jindra. K plnění úkolů v rozsahu svých pravomocí využíval poradních orgánů - štábu náčelníka správy SNV, vědecké rady a pracovních komisí. Řídicí činnost správy SNV spočívala zejména v rozpracování usnesení stranických a státních orgánů na podmínky SNV, ve vydávání základních plánovacích dokumentů a kontrole jejich plnění. Dále plnila tyto úkoly:

- přímo řídila útvary SNV,

⁷¹ RMV ze dne 31.7.1965, č. 32/1965, Řád výkonu trestu odnětí svobody v nápravně výchovných ústavech (služeb. předpis SNV-zákl.-II-2).

⁷² KDH, Přehled o počtech příslušníků Sboru nápravné výchovy, útvarů Sboru a počtech vězňů k 1. listopadu 1966.

⁷³ RMV ze dne 1. prosince 1966, č. 36/1966, Zásady pro uspořádání řídicí činnosti ve Sboru národní bezpečnosti a Sboru nápravné výchovy.

- organizovala ve spolupráci s vědeckými a odbornými institucemi výzkum forem a metod nápravně výchovné činnosti mezi odsouzenými k dalšímu uplatňování v praxi,
- podávala návrhy služebních předpisů, upravujících činnost SNV,
- zabezpečovala personální (kádrovou a kádrově výchovnou) práci s příslušníky SNV,
- organizovala na základě rozhodnutí soudu rozmisťování odsouzených do jednotlivých NVÚ,
- prováděla kontrolní činnost podle pokynů náčelníka správy SNV.

Za tímto účelem spolupracovala např. s Hlavní správou (HS) VB, HS StB, Krajskou správou SNB, s příslušnými útvary služeb MV a dalšími vědeckými a společenskými institucemi a organizacemi.

Ke splnění zadaných úkolů a praktickým potřebám byla správa SNV organizačně rozdělena na dva typy pracovišť:

- *odborná specializovaná pracoviště*, které tvořily operativní odbor (náčelník mjr. Jiří Karlíček), odbor pro řízení ostrahy (náčelník pplk. Václav Ryšavý) a odbor pro řízení nápravně výchovné činnosti (náčelník kpt. Vladimír Šaroch),
- *štábní útvary* náčelníka správy, které tvořily kádrový a organizační odbor (náčelník mjr. Jaroslav Laštovka), vnitřní odbor (náčelník mjr. Miroslav Beránek) a inspekce náčelníka správy (náčelník pplk. Václav Kořátko).

Činnost specializovaných pracovišť (odborů) správy spočíval hlavně v metodickém řízení a kontrole na daném úseku práce u podřízených součástí a zpracovávání učebních materiálů.

Operativní odbor se ve své činnosti řídil směrnicemi MV. Ve vymezeném rozsahu prováděl odhalování a dokumentování trestné činnosti osob ve výkonu trestu odnětí svobody a při plnění těchto úkolů spolupracoval s orgány SNB.

Odbor pro řízení ostrahy též odpovídal za bojovou a mobilizační pohotovost SNV a úkoly civilní obrany v NVÚ a věznic.

Odbor pro řízení nápravně výchovné činnosti k tomu úzce spolupracoval s příslušnými státními a společenskými institucemi a s Ústavem pro výzkum forem a metod nápravně výchovné činnosti s odsouzenými.

Analytickou práci spolu s návrhy na řešení v činnosti Sboru prováděly pro náčelníka správy SNV štábní útvary (odbory) správy.

Vnitřní odbor k tomu dále organizoval rozmístění odsouzených, vyřizoval žádosti a stížnosti odsouzených a občanů, zajišťoval evidenci a archivování, pomocné služby správy a plnil úkoly administrativně technické povahy.

Kádrový a organizační odbor zajišťoval podle služebních předpisů a pokynů náčelníka správy personální činnost v SNV.

Inspekce náčelníka správy SNV v návaznosti na plán kontrolní činnosti inspekce MV prováděla kontrolu základních činností SNV a předkládala ministru vnitra zpracované informace spolu s alternativními návrhy řešení.⁷⁴

Pod správu SNV bylo organizačně začleněno nově konstituované účelové zařízení pro výzkum forem a metod nápravně výchovné činnosti v podmínkách výkonu trestu odnětí svobody. Rozkazem náčelníka správy č. 3/1967 bylo stanoveno, že ponese název „Výzkumný ústav penologický Sboru nápravné výchovy“ (VÚP SNV) a jeho činnost upravena samostatným statutem s účinností od 1. dubna 1967.⁷⁵ Tento ústav (registrován v seznamu vědeckovýzkumných pracovišť Československé akademie věd) se stal postupně významným rezortním centrem k rozvíjení penologie a penitenciárních nauk československého vězeňství. Sídlem VÚP se stala po stavebních úpravách budova bývalého technického oddělení v severozápadní části NVÚ č. 2 Praha. Náčelníkem ústavu byl jmenován klinický psycholog mjr. PhDr. Jiří Čepelák, CSc. Byl přímo podřízen náčelníkovi správy SNV a zároveň vykonával funkci tajemníka jeho vědecké rady. Celkový počet systemizovaných míst pro všechny kategorie pracovníků ústavu činil 14 míst. Přesto byly v prvním roce obsazeny pouze 4 místa, včetně náčelníka ústavu a jeho zástupce – tedy polovina plánovaných míst odborných a vědeckých pracovníků. Ani v roce 1968, kdy byl zvýšen počet systemizovaných míst na 25 se nepodařilo naplnit personální stav a ke konci roku bylo obsazeno pouze 16 míst. Vzhledem k nepříznivé personální situaci využíval ústav pomoci externích odborníků. V počátečním období jeho existence byla řešena řada organizačních úkolů, vybudována speciální psychologická laboratoř a založena odborná knihovna a dokumentační služba. Byly navázány kontakty a projednány formy spolupráce zejména s Výzkumným ústavem kriminologickým při Generální prokuratuře (GP) ČSSR, Výzkumným ústavem psychiatrickým a dalšími domácími i zahraničními vědeckými pracovišti. Výzkumná činnost v roce 1967 byla omezena na dílčí výzkumné úkoly, především byla vypracována koncepce činnosti ústavu a perspektivní plán výzkumů na léta 1967-1970, který byl schválen vědeckou radou náčelníka správy SNV dne 30. června 1967. K praktickému ověřování získaných poznatků pracoval ústav zvláště s odsouzenými, umístěnými od října 1967 v objektu ústavu. Šlo o odsouzené, kteří se rozhodli dobrovolně podrobit protialkoholní léčbě (s léčbou 21 odsouzených bylo započato od 1.11.1967 ve spolupráci s prim. MUDr. J. Skálou) a dále věkově mladší odsouzené z útvaru č. 2 Praha, s nimiž se začala provádět skupinová psychoterapie. Celkový stav odsouzených v tomto oddělení činil 30-45 osob. Výzkumným pracovištěm ústavu bylo i oddělení pro odsouzené s psychopatickými poruchami v NVÚ Plzeň. Výsledky činnosti VÚP byly publikovány v bulletinech

⁷⁴ RMV ze dne 1. prosince 1966, č. 36/1966, Zásady pro uspořádání řídicí činnosti ve Sboru národní bezpečnosti a Sboru nápravné výchovy, s. 53-58.

⁷⁵ KDH, Rozkaz náčelníka správy SNV (RNS) ze dne 28. března 1967 č. 3/1967, Statut Výzkumného ústavu penologického Sboru nápravné výchovy – vydání.

SNV (později v bulletinech a studijně informačních materiálech VÚP), odborných časopisech nebo prezentovány formou přednášek a školení.⁷⁶

Dnem 1. července 1967 bylo rozkazem ministra vnitra zřízeno účelové zařízení SNV, „Mivex Praha“. Tato výrobní organizace byla organizačně začleněna v NVÚ č. 2 Praha, avšak metodicky řízena a kontrolována S SNV v součinnosti s hospodářskou správou MV. Náčelníkem byl jmenován kpt. Viliam Kosec. Činnost Mivexu nahradila provoz bývalého výrobního střediska MV Praha 4 a byla zaměřena na sériovou výrobu spotřebního zboží pro civilní potřebu s tím, že základní výrobní program určoval náčelník S SNV. Odsouzení vyráběli např. botníky, květinové stojany, křesla, stoličky, kramle, okapové spony, háky a žlaby, krmítka pro králíky, různé tepané kovové předměty nebo přenosné vařiče. Pravidelnou účastí na výstavních trzích v Liberci a Brně byla kromě přímého prodeje těchto výrobků zajišťována i celá řada objednávek na další období. Od 1.10.1967 byl zahájen provoz v pobočném výrobním středisku NVÚ Heřmanice. Celkem zde bylo zařazeno 65 odsouzených, kteří kromě adaptačních prací pro úpravu výrobních a skladových prostor zpracovávali např. zakázky pro n.p. Laktos nebo Bytostav Ostrava. Do Heřmanic byla také převedena výroba svícňů, které se v hlavním závodě v Praze nestačily pro velký zájem spotřebitelů vyrábět. Schválená systemizace byla zpočátku naplněna pouze na 40%. Ke dni 1.9.1967 činil početní stav zaměstnanců Mivexu celkem 18 osob, z toho bylo 6 příslušníků.⁷⁷

Sbor nápravné výchovy byl ve druhé polovině roku 1967 organizačně členěn do 36 útvarů (1 správa SNV, 3 účelová zařízení a 32 útvarů SNV, z toho 6 útvarů dislokováno na území Slovenska). Jeho činnost byla orientována zejména k prohloubení diferencovaného výkonu trestu odnětí svobody a jeho prosazení v praxi. V ústavech Nové Sedlo a Oráčov byli soustředěni odsouzení ve výkonu krátkodobých trestů (tj. trestu do 6 měsíců) a v ústavu Želiezovce zaveden oddělený výkon trestu osob odsouzených za nedbalostní trestné činy. K prohloubení vnitřní diferenciaci odsouzených mladistvých byl dnem 1.1.1967 zřízen nový ústav pro mladistvé v Olomouci k výkonu trestu odsouzených za zvlášť nebezpečné trestné činy, čímž byla v podstatě dokončena diferenciaci mladistvých. V oblasti pracovní výchovy odsouzených byl zaveden nový systém odměňování. K prohloubení individuální výchovné práce s odsouzenými byla rozpracována metodika psychologických vyšetření a pedagogických charakteristik, což bylo podmíněno obsazením plánovaných funkcí psychologů a pedagogů. Ke konci roku 1967 pracovalo ve vězeňství 17 psychologů, 35 pedagogů a 13 příslušníků tyto obory studovalo. Řešeny byly také otázky systému odborné přípravy vychovatelů a jejich

⁷⁶ KDH, Rozbor situace ve Výzkumném ústavu penologickém od doby jeho založení do současné doby, březen 1969; Zpráva o dosavadní činnosti Výzkumného ústavu penologického SNV ČSR, zejména z hlediska vztahu výzkumu a praxe, červenec 1974; Perspektivní plán výzkumů Výzkumného ústavu penologického SNV na léta 1967-1970.

⁷⁷ KDH, RMV ze dne 15. června 1967, č. 15/1967, Účelová příspěvková organizace ministerstva vnitra „MIVEX PRAHA“. Činnost účelové výrobní organizace MV – MIVEX za měsíc srpen 1967, příloha k Informativní zprávě o stavu a složení vězňů k 1.9.1967.

stav početně rozšířen. V součinnosti s mimoresortními orgány byla zahájena realizace experimentálního projektu postpenitenciární péče o odsouzené na území hl. města Prahy, do kterého byly postupně zapojeny útvary Valdice a Vinařice.

Činnost stranických organizací Sboru byla kritizována pro nejednotnost řízení stranické práce s územními stranickými orgány. Někde byly organizace řízeny krajským výborem (KV) KSČ, celouťvarovým výborem (CÚV) KSČ při krajské správě (KS) SNB, v převážné většině pak obvodním výborem (OV) KSČ. Na správě SNV byla základní organizace (ZO) KSČ řízena hlavním výborem (HV) KSČ. Dokončovala se organizace, systém řízení a plánování v SNV.⁷⁸

Vývoj událostí po lednovém zasedání ÚV KSČ roku 1968 a následné období politického uvolnění měly dopad i na bezpečnostní aparát. Vězeňství se stalo předmětem ostré kritiky především ze strany bývalých politických vězňů, kteří veřejně prostřednictvím tisku, rozhlasu a televize upozorňovali na nezákonnosti režimu v 50. letech - represe, porušování platných předpisů a fyzické násilí vůči vězňům. Za této situace bylo úsilí stranických a služebních funkcionářů SNV zaměřeno na obranu Sboru a úkoly k zajištění izolace vězňů. Správa SNV přijímá řadu opatření, jejichž smyslem bylo objektivně informovat veřejnost, stranické a státní orgány o situaci ve vězeňství. V dopisech zasílaných ministru vnitra, vedení strany a státu žádali funkcionáři SNV a ZO KSČ o ochranu Sboru. Diskreditace Sboru v očích veřejnosti přivedla příslušníky do izolace a ovlivnila jejich pracovní morálku a politické postoje.

Na pracovníky SNV bylo podáno celkem 325 stížností, které byly vedeny na příslušníky zejména z útvarů Plzeň-Bory, Mírov, Brno, Valdice, Leopoldov, včetně bývalých táborů v oblasti uranových dolů Jáchymov. Vedení SNV reagovalo na vznášenou kritiku tvrzením, že jde o záměrné zveličování nebo paušalizování nedostatků z 50. let, které znehodnotilo práci příslušníků v posledních letech. Přesto byla v této souvislosti náčelníkem správy SNV zřízena 11 členná zvláštní komise pod vedením pplk. dr. Františka Rezka, která měla za úkol prošetřit všechny případy nezákonného způsobu zacházení s vězni u dosud sloužících příslušníků. Z této skupiny bylo poté zřízeno 5. oddělení a organizačně začleněno do odboru na ministerstvu vnitra. Ve stížnostech byly uváděny jména 136 příslušníků a podle probíhajícího vyšetřování 15 z nich zařazeno v nomenklatuře náčelníka správy SNV, 20 příslušníků bylo zařazeno u jiných součástí MV, 37 osob bylo již dříve ze SNV propuštěno a 16 se nepodařilo zjistit. Některé případy, týkající se vězeňských zařízení Plzně, Jáchymova, Mírova, Leopoldova, Brna a Jihlavy byly postoupeny příslušným vojenským prokuraturám. Komise doporučila o výsledku šetření seznámit veřejnost prostřednictvím tiskového tajemníka správy SNV (mjr. Jiřího Karlíčka) uveřejněním v hromadných sdělovacích prostředcích, s cílem očistit Sbor a získat tak důvěru veřejnosti.⁷⁹ Následně tuto agendu řešila zvláštní inspekce,

⁷⁸ Tamtéž, Podklady pro referát ministra vnitra, č.j. SNV-075/náč.-411-1967.

⁷⁹ KDH, Zpráva o současném stavu vězeňství v ČSSR, č.j. SNV-048/03-68, s. 11.
ABS Brno-Kanice, f. A 8/2, inv.j. 49.

jako samostatná součást správy SNV, zřízena rozkazem ministra spravedlnosti č. 5/1968 a náčelníkem byl jmenován mjr. Josef Matouš.⁸⁰

Celospolečenská atmosféra se přenesla i do vězeňských zařízení a ovlivnila postoje a jednání odsouzených, kteří projevovali zvýšený zájem o články a relace týkající se vězeňství, amnestie nebo rehabilitace. Také pokles autority příslušníků a některé nedostatky ve věznicích vedly k projevům nespokojenosti a snížení kázně u odsouzených. To mělo za následek celou řadu mimořádných událostí (napadání příslušníků, hladovky, odmítání práce, pokusy o útěk), které vyústily dne 22. dubna 1968 ve vzpouru vězňů v NVÚ Minkovice. Napjatá situace byla též v NVÚ Příbram, Boreč, Leopoldov, Valdice a Vinařice.

Krátce po likvidaci vzpoury v Minkovicích přistoupila správa SNV na základě usnesení vlády č. 137 ze dne 3. května 1968, kterým doporučeno prezidentu republiky udělit amnestii, k přípravě této mimořádně náročné akce. Před vyhlášením samotné amnestie (vyhlášené prezidentem republiky dne 9.5.1968), byla rozkazem náčelníka správy zřízena komise ve složení: plk. Pufka, mjr. Kvídera, mjr. Ptáček, mjr. Brožek, jejímž úkolem bylo organizačně řídit její provedení a zajistit bezpečnost v ústavech a věznicích. Stanovené úkoly byly podrobně projednány 7.5.1968 na celostátním aktivu služebních a stranických funkcionářů SNV. Dne 8.5.1968 od 16.00 hod. byla vyhlášena pro pracovníky správy SNV a VÚP 100% pohotovost, z ostatních příslušníků správy SNV a posluchačů škol MV (Svatý Jan, Ostrov, Žilina, Bratislava) byly vytvořeny záložní jednotky. Během 9. a 10.5.1968 bylo z vězeňských zařízení propuštěno na svobodu celkem 5.425 osob, především z I. nápravně výchovné skupiny (NVS). Důsledkem takto rozsáhlé amnestie (nejrozsáhlejší od roku 1955) došlo k podstatné změně ve složení odsouzených, kteří zůstali ve výkonu trestu a proto bylo třeba stanovit novou typizaci NVÚ. Dnem 1. července 1968 byly zrušeny NVÚ Boreč, Drahonice, Poláky, Sýrovice, NVÚ pro mladistvé v Litoměřicích a řada pracovišť u výrobních podniků. Celkové snížení počtu vězněných osob mělo v převážné většině ústavů pozitivní vliv na jejich ubytovací podmínky, neboť bylo možné zabezpečit, aby na jednoho odsouzeného připadaly 3 m² ubytovací plochy. Téměř ve všech NVS byl také snížen počet odsouzených, přidělených do kolektivu vychovatelů. S rozsahem vyhlášené amnestie však byli zklamáni zejména odsouzení II. a III. NVS. Dne 23. srpna 1968 vypukla vzpoura v NVÚ Příbram a nepokojům se nevyhnuly rovněž NVÚ Vinařice, Valdice, Minkovice nebo Leopoldov.⁸¹

⁸⁰ KDH, RMS č. 5/1968, Zřízení zvláštní inspekce pro prošetřování nezákonného postupu příslušníků SNV ze dne 22. prosince 1968, s účinností od 1.1.1969.

⁸¹ KDH, RNS č. 4 a 5, Příprava a provedení amnestie ze dne 7. května 1968.

Rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii č. 55/1968 Sb., in: Sbírka zákonů Československé socialistické republiky, roč. 1968, částka 18, s. 137-139.

KDH, Zpráva o provedení amnestie prezidenta ČSSR v nápravně výchovných ústavech a věznicích ze dne 12. května 1968.

RMV ze dne 21. července 1968, č. 28/1968, Zrušení některých nápravně výchovných ústavů, [online], [citováno 3. 4. 2011], <http://www.ustrcr.cz/cs/rozказы-ministra-vnitra-rok-1968>,

Vnitropolitické změny na počátku roku 1968, postavily správu SNV před řadu nových úkolů. V důsledku celospolečenského požadavku k odstranění koncentrace moci MV a na základě Akčního plánu MV, vyplývajícího z akčního programu KSČ a pracovního plánu vlády bylo ve druhé polovině roku připravován převod vězeňství z resortu ministerstva vnitra do působnosti ministerstva spravedlnosti.⁸² Usnesením kolegia MV ze dne 27.7.1968 byla vytvořena mezirezortní delimitační komise k přípravě dohody mezi ministerstvem vnitra a ministerstvem spravedlnosti. Jejím předsedou se stal plk. JUDr. Jaroslav Rybář, náměstek ministra vnitra a za správu SNV byli do komise jmenováni plk. Jaroslav Pufka a mjr. JUDr. Karel Kvídera. K řešení a zpracování konkrétních problémů bylo vytvořeno pod vedením jednotlivých členů komise 6 odborných skupin, ve kterých byli zapojeni pracovníci správy SNV: plk. Jaroslav Pufka, mjr. JUDr. Rudolf Houdek, pplk. Václav Ryšavý, mjr. Zdeněk Pták, mjr. Otakar Brožek, kpt. Květoslav Směkal, pplk. Jaroslav Laštovka, mjr. Miroslav Hlaváček, mjr. JUDr. Karel Kvídera, mjr. Pražák, mjr. PhDr. Jiří Čepelák, CSc., mjr. Josef Matouš a mjr. Jan Větrovec.⁸³ Plán činnosti na rok 1968 musel být pro II. pololetí roku přepracován a byl koncipován do třech hlavních úkolů: „I. Provedení přípravných prací k vyčlenění Sboru nápravné výchovy z resortu ministerstva vnitra,

II. Vytváření podmínek pro postupnou realizaci úkolů obsažených v Akčním programu Sboru nápravné výchovy,

III. Úkoly související s upevňováním osobní a pracovní kázně odsouzených a vnitřní a vnější bezpečnosti nápravně výchovných ústavů a věznic.“

Veškeré pracovní úsilí správy SNV bylo soustředěno k plnění prvního úkolu, přípravných prací na vyčlenění SNV z resortu MV, zejména materiální, finanční a zdravotní zabezpečení celého vězeňství, spojovací služby, personální (kádrovou) a organizační problematiku, včetně návrhu na zrušení Směrnic pro agenturně operativní práci.

V souladu s úkoly Akčního programu SNV byl jako zásadní materiál zpracován souhrnný dokument o stávajícím stavu vězeňství v ČSSR, dále plány činnosti správy a podřízených útvarů SNV na rok 1969 a návrh zásad diferenciací odsouzených na základě psychologických, psychiatrických a pedagogických kritérií. Z dalších úkolů, které souvisely s tehdejší reformním úsilím lze uvést plánované zavedení občanského oděvu ve službě pro výchovné pracovníky ve všech NVÚ, postupné vybudování specializovaných předpropouštěcích oddělení v jednotlivých

Zatímco k 1.1.1968 činil na celém území ČSSR celkový počet 20.935 odsouzených, k 1.1.1969 se tento počet snížil na 10.922 odsouzených, Zpráva o výkonu trestu odnětí svobody na území ČSR, č.j. 025/70, s. 3.

⁸² KDĤ, Akční plán ministerstva vnitra, příloha 1 k RMV č. 42/1968.

⁸³ ABS Praha, Kolegium ministra vnitra ze dne 2. srpna 1968.

KDĤ, Závěry z 1. zasedání meziministerské delimitační komise pro zabezpečení převodu čl. vězeňství z resortu ministerstva vnitra do resortu ministerstva spravedlnosti, příloha č. 2, 3, ze dne 26. září 1968, č.j.: SNV-58/náč-68.

NVÚ nebo dokončení vnitřní organizace a materiální úpravy ve věznicích.⁸⁴ Kromě plánovaných úkolů byly řešeny i úkoly mimořádného charakteru, jako příklad lze uvést požadavek Předsednictva vlády ČSSR na vypracování jmenného seznamu a početního stavu vězňů zemřelých ve vazbě a výkonu trestu odnětí svobody v období od 1.1.1948 do 30.6.1968. Z rozboru, který byl proveden po jednotlivých útvarech SNV s uvedením charakteru spáchaných trestných činů a příčin úmrtí, včetně vykonání absolutních trestů vyplynulo, že v uvedeném období zemřelo celkem 2.709 vězňů, z toho v době od 1.1.1948 do 31.12.1956 zemřelo ve výkonu trestu odnětí svobody celkem 1157 osob.⁸⁵ Tento archivní dokument je stále badatelsky využíván, neboť je jedinou evidenční pomůckou, nahrazující do určité míry knihy zemřelých vězňů, které se nedochovaly. Vzhledem k dostavbě objektu nápravně výchovného ústavu v Rýnovicích byl dnem 1.8.1968 zřízen rozkazem ministra vnitra (RMV) nápravně výchovný ústav Rýnovice s kapacitou 700 odsouzených. Jeho výstavba byla již v roce 1966 dohodnuta mezi n.p. Liberecké automobilové závody Rýnovice a náčelníkem správy NVÚaV k zaměstnávání odsouzených při výrobě automobilů.⁸⁶

K převodu vězeňství do ministerstva spravedlnosti měla většina příslušníků a funkcionářů SNV výhrady, zdál se jim úspěšným a považovali ho za důsledek kritiky práce vězeňství. Odpor byl také motivován obavou ze zcivilnění SNV a tím ztráty širších existenčních a perspektivních možností, které podle nich poskytovalo ministerstvo vnitra, což souviselo i s tím, že řada příslušníků zatím nesplňovalo kvalifikační předpoklady. V neposlední řadě u mnohých příslušníků SNV znamenala příslušnost k ministerstvu vnitra i určitou stavovskou čest, zejména u těch příslušníků, kteří sloužili již od roku 1945. Stoupaly žádosti o propuštění ze Sboru, a to zejména u mladých příslušníků. Služební vedení správy i útvarů spolu ze ZO KSČ proto podnikaly řadu opatření k zamezení převodu. Byly přijímány rezoluce, odesílány dopisy nejvyšším stranickým a státním orgánům a hledali se spojenci i na závodech. Byl navazován též kontakt s komunistickými poslanci Národního shromáždění (NS), u kterých se předpokládalo, že by mohli ovlivnit projednávání otázek, souvisejících s problematikou převodu a dokonce byla uskutečněna návštěva služebních a stranických funkcionářů správy SNV u prezidenta republiky. Tato aktivita však nepřinesla očekávaný výsledek, názory a návrhy zástupců Sboru byly ústavně právním výborem NS považovány za nátlak a pracovní skupinou MS odmítnuty s tím, že k jejich předložení má oprávnění pouze ministr spravedlnosti. Jednání o převodu nadále pokračovaly podle harmonogramu meziresortní delimitační komise. Vedle toho však někteří funkcionáři i řadoví příslušníci útvarů SNV začali záhy po okupaci spojeneckých vojsk navazovat

⁸⁴ KDH, Prováděcí plán Sboru nápravné výchovy na rok 1968, č.j. SNV-0072/1967; Plán hlavních úkolů Sboru nápravné výchovy pro II. pololetí 1968; Současný stav vězeňství v ČSSR, č.j. SNV-048/03-68.

⁸⁵ Tamtéž, Seznamy zemřelých, referátník č.j.: SNV-0030/431-1968.

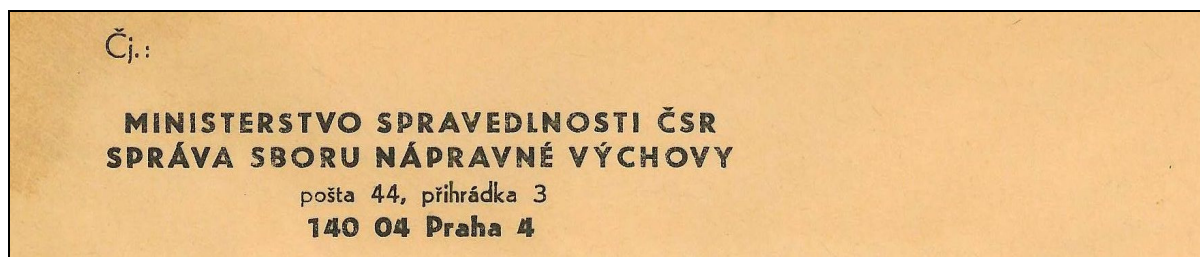
⁸⁶ RMV ze dne 16. září 1968, č. 61/1968, Změna v organizaci Sboru nápravné výchovy [online], [citováno 3. 4. 2011], <http://www.ustrcr.cz/cs/rozkazy-ministra-vnitra-rok-1968>,

kontakty se sovětskými jednotkami, poskytovat jim pomoc a zakládat pobočky Svazu československo-sovětského přátelství (SČSP).⁸⁷ Politického uvolnění a společenských reforem v duchu demokratizace a humanizace s dopadem na vězeňství využil ve své činnosti i VÚP, který od počátku svého působení zdůrazňoval dodržování základních lidských práv v podmínkách výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody a odborný přístup k vězňům ve smyslu Standardních minimálních pravidel pro zacházení s vězni, vydaných Hospodářskou a sociální radou OSN již v roce 1957. K důslednému uplatňování těchto pravidel ve vězeňské legislativě i praxi vypracoval VÚP jejich překlad a publikoval v interním periodiku Bulletin SNV ČSR č. 1/1969.⁸⁸

Delimitační proces byl ukončen v prosinci 1968 vydáním tří legislativních dokumentů, rozkazu ministra vnitra č. 84/1968 o zrušení agenturně operativní práce v nápravně výchovných ústavech, rozkazu ministra vnitra č. 87/1968 a rozkazu ministra spravedlnosti č. 1/1968 o převedení vězeňství z rezortu ministerstva vnitra do rezortu ministerstev spravedlnosti. Šlo o jedno ze základních opatření, vytyčených akčním programem KSČ k prohloubení institucionální záruky dodržování socialistické zákonnosti v oblasti vězeňství.

Dnem 31.12.1968 končí ve své funkci i dlouholetý náčelník správy SNV plk. JUDr. O. Mejdr, který odchází na hlavní správu VB.⁸⁹

Správa Sboru nápravné výchovy ČSR (1969-1989)

Dnem 1.1.1969 na základě zákona č. 173/68 Sb. jímž byl novelizován zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, se uskutečnilo převedení vězeňství z pravomoci ministerstva vnitra. V souvislosti s federalizací státu spadalo do působnosti dvou národních ministerstev – ministerstva spravedlnosti ČSR a ministerstva spravedlnosti SSR.⁹⁰ SNV ČSR byl zřízen jako vojensky organizovaný sbor, podřízený ministru spravedlnosti, který byl přímým nadřízeným všech příslušníků Sboru a vykonával nad nimi kázeňskou pravomoc. Všem příslušníkům SNV byla při převodu zachována dosažená hodnost, nárok na výsluhu let,

⁸⁷ KDH, Tendence vývoje Sboru nápravné výchovy, č.j. SNV-057/náč/70.

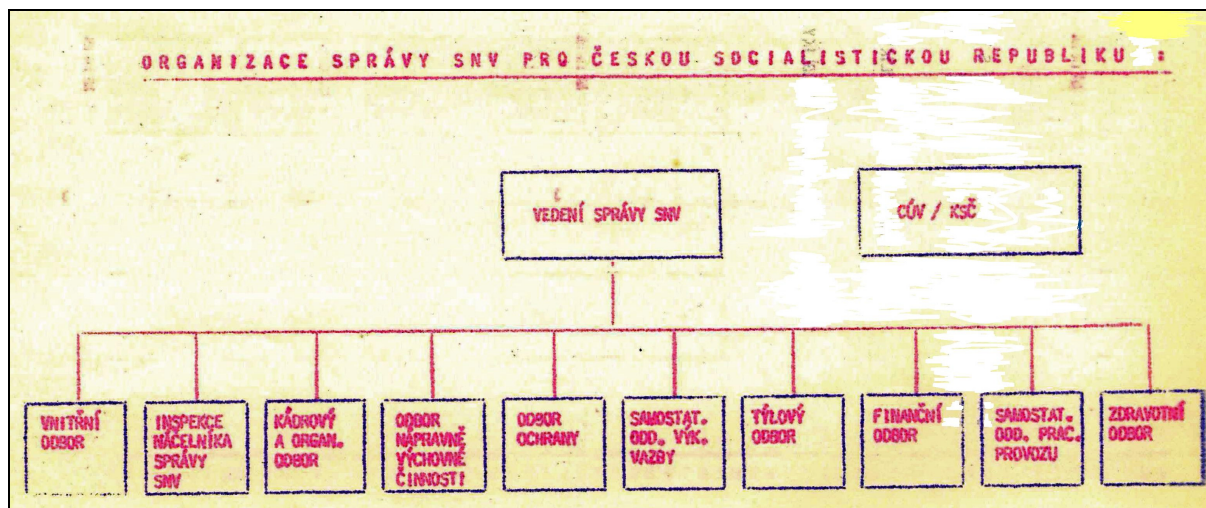
⁸⁸ Jiří ČEPELÁK, *Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni a příslušná doporučení – překlad*, in: Bulletin SNV ČSR č. 1/1968, s. 1-43.

⁸⁹ ABS Brno-Kanice, f. A 8/2, inv.j. 49, Osobní evidenční karta příslušníka MV, Mejdr Oldřich JUDr.

⁹⁰ Zákon č. 173/68 ze dne 20. prosince 1968, jímž se mění a doplňuje zákon č. 59/1965 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody; zákon č. 143/1968 Sb. ze dne 28. října 1968 o československé federaci.

na sociální zabezpečení a ostatní práva, vyplývající ze služebního poměru, nabytá ke dni převodu. Ministr spravedlnosti v rámci své kompetence rozhodoval o organizaci a početních stavech SNV. Úkolem SNV bylo provádět nápravně výchovnou činnost, ostrahu a správu ústavů a věznic na území ČSR.

Vrcholným orgánem SNV se stala správa SNV ČSR se sídlem v Praze, která řídila 27 útvarů a 3 účelová zařízení (Výzkumný ústav penologický SNV, Ústřední eskortní středisko SNV a výrobní organizaci MIVEX). V návaznosti byla schválena nová organizační struktura řídicích článků SNV, popis jejich činnosti a systemizace funkčních míst. Činnost správy SNV byla upravena rozkazy ministra spravedlnosti a spočívala ve vydávání základních plánovacích dokumentů, v kontrole jejich plnění a v plnění dalších úkolů, vyplývajících z obecně závazných i resortních právních předpisů. V souvislosti s převodem byly řešeny další naléhavé problémy, šlo zejména o začlenění finančních a týlových úseků do organizace správy, o praktické provádění delimitace s MV na slovenský Sbor, propracování koncepce zdravotní služby u příslušníků i vězňů, dokončení prací na Řádu výkonu vazby, předpisu o zákrocích příslušníků SNV, apod. Do organizace SNV byly začleněny zčásti i některé další úseky činnosti, např. legislativa, školství, spojení, mobilizační věci, velitelská a bojová příprava příslušníků. K zabezpečení převzatých a delimitovaných působností bylo pro správu SNV ČSR navrženo systemizovat celkem 157 příslušníků, z toho 134 v důstojnických hodnostech, 21 v praporčických hodnostech a 2 občanské pracovníky. Pro přebírané činnosti bylo plánováno 31 míst na týlový odbor, 23 míst na finanční odbor, 9 míst na zdravotnickou službu a 4 místa pro rozšíření inspekce náčelníka SNV na úsek ekonomické kontroly.

Organizační schéma zachycuje návrh služebního a politického řízení správy SNV k zabezpečení plnění úkolů v souvislosti s oborovou uzavřeností SNV na všech úsecích činnosti. Obdobné schéma bylo připraveno pro nově zřizovanou slovenskou

správu s celkovou systemizací 97 míst. Delimitace mezi ministerstvy spravedlnosti ČSR a SSR byla provedena zvláštní dohodou.⁹¹

V období po převodu do rezortu ministerstva spravedlnosti se na správě SNV začal prakticky formovat nový pracovní a stranický kolektiv, který byl složen jednak z jeho dřívějších pracovníků, jednak z velkého počtu pracovníků z různých úseků činnosti MV i útvarů SNV. Do čela správy bylo jmenováno nové vedení, jehož úkolem bylo, kromě řídicí činnosti, usilovat především o politické sjednocení Sboru. Náčelníkem správy SNV ČSR byl dnem 1.1.1969 jmenován plk. JUDr. Jaroslav Placr, bývalý prokurátor, který v této funkci vystřídal dlouholetého funkcionáře plk. JUDr. O. Mejdra. Jeho zástupci se stali plk. Jaroslav Pufka a pplk. JUDr. Karel Kvídera. Vedení byly podřízeny následující organizační celky:

- odborné útvary - odbor nápravně výchovné činnosti, odbor ochrany a samostatné oddělení výkonu vazby,
- štábní útvary – vnitřní odbor, inspekce náčelníka, kádrový a organizační odbor,
- útvary služeb – týlový odbor, finanční odbor a samostatné oddělení pracovního provozu.

Pouze zdravotnická služba nebyla podle původní koncepce vedení SNV ke dni 1.1.1969 do působnosti SNV převedena a začleněna do organizační struktury. S převodem vyslovila nesouhlas naprostá většina lékařů a také ministr zdravotnictví, který zastával stanovisko, aby byla zdravotní služba v SNV podřízena ministru zdravotnictví. V dohodě o delimitačních opatřeních bylo proto stanoveno, aby se ministerstva spravedlnosti, vnitra a zdravotnictví do 31.3.1969 dohodly na způsobu zabezpečení zdravotnické služby SNV. Do té doby zdravotní péči o příslušníky SNV, obviněné a odsouzené zajišťovalo v dosavadním rozsahu MV.

Poradním orgánem náčelníka správy ke kolektivnímu posouzení zásadních úkolů vyplývajících pro SNV byl štáb náčelníka správy. Dnem 24.1.1969 zrušil náčelník správy jednací řád předchozího štábu a ustanovil nový štáb. Jeho členy se staly zástupci náčelníka správy a náčelníci odborů nápravně výchovné činnosti, ochrany, vnitřního, kádrového a organizačního, finančního a týlového. Odpovědnost za řízení jednotlivých odborů byla rozdělena mezi členy vedení. Štáb byl svoláván podle potřeby a k jednání byl pravidelně zván tiskový tajemník správy.⁹²

Hlavní úkoly správy SNV vycházely z rozpracování usnesení stranických a státních orgánů na podmínky SNV. Vedení správy mělo odpovědnost za zpracování koncepce rozvoje vězeňství a dlouhodobé plány činnosti SNV, formy a metody práce jednotlivých úseků činnosti SNV, za výzkum forem a metod nápravně výchovné činnosti mezi odsouzenými ve spolupráci s vědeckými

⁹¹ KDH, materiál pro Kolegium ministra vnitra, Organizace a systemizace Sboru nápravné výchovy a některá kádrová opatření v souvislosti s převodem Sboru nápravné výchovy do působnosti ministra spravedlnosti ze dne 8. listopadu 1968; Dohoda o delimitaci některých prostředků na národní správy Sboru nápravné výchovy a řešení některých sporných problémů.

⁹² KDH, Ustavení štábu náčelníka správy Sboru nápravné výchovy ČSR, č.j. SNV-977/412-69 ze dne 24. ledna 1969.

a odbornými institucemi, služební předpisy, upravující činnost SNV, za řízení a kontrolu útvarů SNV, personální (kádrově výchovné) činnost příslušníků SNV, zabezpečení týlové, finanční a zdravotní služby a archivní činnost. K tomu byly vydávány příslušné rozkazy náčelníka správy (RNS). Odborné řízení jednotlivých úseků činnosti SNV zajišťovaly odbory správy SNV. Metodicky přímo řídily a kontrolovaly výkon služby podle své působnosti, zejména zpracování koncepce činnosti, plnění služebních předpisů, stanovení metodických postupů, zpracování učebních materiálů. Přípravovaly podklady pro jednání náčelníka správy a doporučovaly řešení jednotlivých problémů.

Podle statistických údajů činil ke dni 31.1.1969 skutečný stav správy SNV 110 příslušníků a občanských pracovníků.⁹³

Odbor nápravně výchovné činnosti řídil mjr. Otto Tvrz. Vnitřně byl členěn na skupinu specialistů a skupinu instruktorů. Úkoly odboru byly spojeny s realizací výchovných záměrů v souladu se zákonem č. 59/1965 Sb., Řádem výkonu trestu odnětí svobody a dalšími zákonnými normami k provádění nápravně výchovné činnosti u odsouzených. V součinnosti s VÚP a příslušnými odbornými pracovníky jiných rezortů měl za úkol zkoumat a zavádět nové formy a metody nápravně výchovné práce, dále rozpracovávat otázky pracovní výchovy a řešit problémy související se sociální péčí o odsouzené před jejich propuštěním z výkonu trestu v návaznosti na postpenitenciární péči příslušných orgánů.

Odbor ochrany řídil pplk. Václav Ryšavý. Vnitřně byl organizován do pěti skupin. Odbor zodpovídal za organizaci a způsob výkonu strážní a eskortní služby a mobilizační připravenost SNV. Dále za průběh bojové a tělesné přípravy všech příslušníků SNV a průběh odborného zdokonalovacího školení u příslušníků ochrany v NVÚ. Centrálně zajišťoval výcvik a doplňování služebních psů a vnitřní ochranu v NVÚ, zejména zjišťováním příprav útěku z výkonu trestu, vzpoury odsouzených a jiné nezákonné a nedovolené činnosti, směřující proti výkonu služby příslušníků SNV.

Samostatné oddělení výkonu vazby odpovíдало za výkon vazby, zejména způsob střežení obviněných a věznic, provádění eskort z věznic a dodržování režimu ve výkonu vazby. Vytvoření tohoto samostatného organizačního článku bylo jedním z kádrových a organizačních opatření správy SNV v roce 1969 k upevnění režimu u obviněných a zabezpečení jejich práv a povinností. V průběhu poměrně krátkého časového období se úkol podařilo zabezpečit, oddělení bylo zrušeno a jeho úkoly převzal odbor ochrany.

Vnitřní odbor řídil pplk. JUDr. Milan Regent. Odbor byl vnitřně členěn na dvě oddělení a zabezpečoval administrativní, statistickou, legislativní, evidenční a archivní činnost v SNV. Spolupodílel se na rozpracování usnesení vlády a dokumentů, majících vztah k řídicí práci, vedl a zpracovával centrální evidenci vězňů a statistiku odsouzených a obviněných. Kontroloval dodržování spisového

⁹³ Tamtéž, Informace o početním stavu příslušníků ve Sboru nápravné výchovy ČSR k 31.1.1969, č.j. SNV 25/náč-69.

pořádku a ochranu státního a služebního tajemství. Dále metodicky řídil činnost vnitřních oddělení (skupin) všech útvarů SNV.

Kádrový a organizační odbor řídil pplk. Jaroslav Laštovka. Vnitřně byl rozdělen do tří skupin (skupinu personální, školskou a skupinu organizační, evidence a statistiky). Odbor vedl tabulky plánovaných mírových počtů, dále osobní spisy příslušníků v nomenklatuře náčelníka správy SNV, centrální evidenci příslušníků SNV a vydával služební průkazy. Prováděl výběr a přípravu nových příslušníků a podle kvalifikačních požadavků organizoval jejich politické, odborné a všeobecné vzdělání vysíláním do škol a kurzů. Zabezpečoval přímý výkon kádrové práce prováděné náčelníkem správy a vyhotovoval jeho kádrové rozkazy. Odboru příslušela též činnost zaměřená na péči o příslušníky SNV (rekreace, lázeňská péče, kulturní potřeby, bytová problematika, atd.).

Inspekci náčelníka správy řídil pplk. Václav Kořátko. Odbor byl vnitřně rozčleněn do tří skupin, původní členění do dvou skupin, skupinu inspekce a skupinu stížností, bylo rozšířeno o skupinu ekonomické kontroly. Pro řídicí činnost náčelníka správy soustřeďovala inspekce doklady o situaci ve všech útvech SNV a ve své činnosti byla nezávislá na ostatních odborech správy SNV. Z kontrolní činnosti na všech úsecích SNV (plnění zákonů, předpisů a rozkazů) prováděla rozbor a předkládala příslušné návrhy. Dále inspekce zabezpečovala a kontrolovala vyřizování žádostí, stížností a podnětů příslušníků, občanů, obviněných a odsouzených. Podle trestního řádu prováděla vyhledávání o trestných činech příslušníků SNV (nomenklaturních kádrů náčelníka SNV) a úkony dle dožadání prokurátorů a vyšetřovatelů. K organizování preventivní činnosti k předcházení trestné činnosti příslušníků SNV úzce spolupracovala s příslušnou vojenskou obvodovou prokuraturou a náčelníky útvarů SNV.

Týlový odbor řídil pplk. Ing. Bohuslav Janda. Nově vytvořený odbor zabezpečoval proviantní, intendační, automobilní, zbrojní, chemickou, ženíjní, spojovací a stavebně ubytovací službu. Vzhledem k uvedené rozsáhlé činnosti byl organizačně rozčleněn na čtyři oddělení – proviantní, intendanční, technické a stavební a ubytovací a dále ještě na skupiny. K hlavním úkolům patřilo vydávání norem a pokynů pro činnost týlových služeb všech útvarů SNV, dále provádění fyzických a dokladových prověrek a rozborů o materiálním hospodaření útvarů SNV, vedení centrální evidence vybraných materiálů a evidence nemovitostí. Odbor odpovídal za ubytování, stravování a vystrojování příslušníků SNV a osob ve výkonu vazby a trestu, za investiční výstavbu a správu nemovitého majetku. Řešil otázky dislokace útvarů SNV z hlediska služebního a rodinného ubytování, zřizování a rušení vývařoven, závodních kuchyní, automobilních opraven, prádelen, obuvnických a krejčovských dílen. Organizoval vlastní výrobu některých druhů výrobků a zajišťoval výkon působnosti energetika a vodohospodáře. Zabezpečoval též doškolování týlových pracovníků a odborný výcvik kuchařů z řad odsouzených. Vlastní projektovou skupinou zpracovával některé projektové úkoly a projektovou dokumentaci. Na podporu plnění naznačených úkolů zejména výkonného charakteru byla zřízena a k odboru přiřčena týlová zařízení.

Finanční odbor řídil mjr. František Švehla. Odbor byl organizačně členěn do dvou oddělení - odd. rozpočtu, plánu a evidence a odd. odměňování a pohledávek, které se dále podle charakteru činnosti dělily do skupin. Odbor řídil finanční a plánovací službu, zpracovávání předepsaných částí národohospodářského plánu, mzdovou a cenovou politiku a sociální zabezpečení. Zajišťoval pro SNV rozpočtové a ostatní finanční prostředky a stanovil zásady pro hospodaření s nimi. Zpracovával agendu sociálního zabezpečení příslušníků SNV, agendu odměňování, nemocenského pojištění, odškodňování pracovních úrazů příslušníků a občanských pracovníků SNV. Vedl účetní evidenci centrálního orgánu SNV, sumarizoval a předkládal účetní a statistické výkazy. Stanovoval zásady pro odměňování a nemocenské pojištění osob ve vazbě a výkonu trestu, zásady pro náhradu škod, vymáhání pohledávek včetně nákladů výkonu vazby a výkonu trestu.

Samostatné oddělení pracovního provozu řídil mjr. Otakar Brožek. Oddělení plnilo úkoly na úseku pracovního využití odsouzených osob ve výkonu trestu odnětí svobody. Přípravovalo návrhy koncepce zaměstnávání odsouzených a roční bilance pracovních sil se zřetelem na potřeby národního hospodářství. Prostřednictvím dispečerské služby provádělo rozmisťování odsouzených. Mezi jednotlivými útvary SNV a národními podniky koordinovalo zajišťování pracovních příležitostí pro odsouzené a vypracovávalo zásady pro uzavírání pracovních smluv. Řešilo dodržování předpisů o bezpečnosti a ochraně zdraví při práci a spory vzniklé z porušování těchto předpisů. Řídilo činnost vlastních výrobních podniků.⁹⁴

Zdravotnická služba, jak bylo výše řečeno, nebyla v rámci převodu do resortu MS začleněna do organizační struktury SNV, ačkoliv o to bylo v jednáních usilováno. Uplatnilo se oficiální stanovisko ministerstva zdravotnictví a vedoucích pracovníků zdravotnické služby MV a zdravotní služba v SNV byla konstituována jako civilní služba ministerstva zdravotnictví (oproti SSR, kde zůstala součástí SNV). Výnosem ministerstva zdravotnictví ČSR byl s platností od 1.4.1969 zřízen *Ústav národního zdraví nápravné výchovy* (ÚNZ) se sídlem v Praze. Ústav byl založen jako závodní zdravotnické zařízení, podřízené přímo ministerstvu zdravotnictví ČSR a byla do něho začleněna všechna závodní zdravotnická zařízení SNV ČSR. Základním úkolem ústavu bylo poskytování zdravotnické služby osobám ve výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody, dále pak příslušníkům a občanským pracovníkům SNV ČSR. Řízením ústavu byl pověřen MUDr. Miroslav Schmitzerl, dosavadní náčelník nemocnice při útvaru č. 2 Praha.⁹⁵

Delimitace nebyla jednorázovým aktem. Plnění delimitačních dohod se promítlo do plánu práce SNV na rok 1969, který byl schválen na štábu náčelníka správy dne 10.3.1969. Vycházel též z akčního programu SNV a byl rozpracován

⁹⁴ KDH, materiál pro Kolegium ministra vnitra, Organizace a systemizace Sboru nápravné výchovy a některá kádrová opatření v souvislosti s převodem Sboru nápravné výchovy do působnosti ministra spravedlnosti ze dne 8. listopadu 1968.

⁹⁵ KDH, Výnos ministerstva zdravotnictví ČSR ze dne 31. března 1969, č.j.: OP-210.7-28.3.1969; Dohoda ministrů zdravotnictví, spravedlnosti a vnitra ČSR ze dne 31. března 1969 o zabezpečení zdravotnických služeb v oboru Sboru nápravné výchovy ČSR.

podle jednotlivých úseků. Každý úkol měl svého gestora s časovým určením jeho plnění. Všeobecně byl kladen důraz ke zvýšení náročnosti vůči příslušníkům při plnění služebních úkolů a upevnění jejich kázně. Z několika stránkového dokumentu plánu práce lze upozornit zejména na tyto úkoly:

- začít s uplatňováním odpovídajícího režimu výkonu trestu odsouzených žen, s respektováním jejich odlišnosti oproti odsouzeným mužům;
- organizačně oddělit výkon trestu u osob, odsouzených pro nedbalostní trestné činy;
- zpracovat koncepci pro diferenciaci mladistvých odsouzených tak, aby výkon trestu u nich probíhal v samostatných NVÚ;
- dokončit kádrové a organizační dobudování Výzkumného ústavu penologického;
- ve VÚP vymezit úlohu pedagogiky, psychologie a medicíny v nápravně výchovném procesu a stanovit metodický postup pro praktické uplatňování jmenovaných oborů v oblasti penologie; začít s úkolem výzkumu možnosti reedukace odsouzených psychopatů a v této souvislosti definitivně rozhodnout o poslání oddělení pro psychopaty v NVÚ Plzeň;
- na základě zkušeností s uplatňováním nového Řádu pro výkon vazby zpracovat návrh zásad zákona o výkonu vazby;
- zpracovat návrh zásad zákona, jímž se upraví působnost SNV, služební poměry příslušníků, jejich právní postavení, materiální, finanční a sociální zabezpečení;
- rozpracovat souhrn opatření k doplnění stavů příslušníků v útvech, kde je jich kritický nedostatek;
- propracovat a vytvářet kádrové, organizační a materiální předpoklady pro zřízení vlastní odborné školy SNV tak, aby dne 1.9.1970 mohla škola zahájit svoji činnost;
- dokončit objektivní prošetření přímé účasti jednotlivců na minulých projevech porušování socialistické zákonnosti ve vězeňských zařízeních, podle výsledků šetření přijmout odpovídající závěry a zpracovat informační zprávu ;
- kádrově obsadit personální skupinu na kádrovém odboru správy SNV;
- ve spolupráci se správou SNV v Bratislavě dokončit opatření k zabezpečení výkonu trestu na odsouzených osobách v republice, v níž mají trvalé bydliště;
- propracovat úlohu inspekce náčelníka správy SNV a analytické skupiny z hlediska získávání a vyhodnocování informací pro řídicí činnost;
- zpracovat návrh k vymezení působnosti vědecké rady, jejímž posláním bude posuzovat základní koncepční otázky rozvoje vězeňství;
- ve spolupráci s ministerstvem zdravotnictví propracovat vzájemné vztahy mezi útvarů SNV a zdravotní službou při poskytování léčebně preventivní péče obviněným a odsouzeným; ve spolupráci s ministerstvem vnitra a ministerstvem národní obrany vyřešit zdravotní zabezpečení příslušníků SNV;

- propracovat harmonogram legislativních prací ve smyslu novelizace a kodifikace dosavadních předpisů, upravujících výkon služby příslušníků SNV, výkon vazby a trestu;
- při publikační činnosti vycházet ze zásady, že z oblasti výkonu vazby a trestu nejsou žádné věci utajovány;
- vybudovat při správě SNV komplexní stavebně ubytovací službu včetně stavebního úřadu, schvalovacího orgánu a projektového střediska;
- přehodnotit na podkladě delimitace rozpočtové a materiálně technické zabezpečení SNV na rok 1969 a zpracovat návrh plánu MTZ a rozpočtu na rok 1970;
- přehodnotit systém naturálního vystrojování příslušníků SNV a zabezpečit vybudování ústřední výdejny pro naturální vystrojování; propracovat způsob přestrojování v příštím roce;
- rozvíjet ekonomicky efektivní výrobu na úseku výrobně pomocného hospodářství;
- dokončit všechny delimitační práce a zabezpečit kvalitu práce nových pracovišť na spádových útvarech.⁹⁶

K seznámení s plánem činnosti byla svolána do budovy ministerstva spravedlnosti dne 19.3.1969 porada náčelníků útvarů SNV, náčelníků odborů a samostatných oddělení správy SNV. Ministr spravedlnosti Václav Hrabal i náčelník správy SNV Jaroslav Placr byli zastánci reformních snah na úseku vězeňství, proto ve svých referátech kladli důraz na dodržování zákonnosti, včetně jednotného výkladu zákonů i nižších předpisů, zavádění alternativních trestů, aplikování vědeckých poznatků a postpenitenciární péči. Náčelníci byli též upozorněni na nový zákon o výkonu vazby (s platností od 1.5.1969), kde již byly zakotveny nové pohledy na vazbu. V souvislosti s projevy nekázně u příslušníků SNV byla zdůrazněna nutnost upevnění disciplíny v celém Sboru. Jako hosté byli přizváni náčelník správy ZNV SSR JUDr. František Paníček a poslankyně České národní rady Vobořilová. K soustavné informovanosti o všech zásadních opatřeních v oblasti řízení vězeňství se pravidelně celostátních porad a aktivů správy SNV zúčastňovali pracovníci „kontrolně inspekční skupiny ministra spravedlnosti ČSR pro vězeňství“ (KIS). Tato samostatná, na správě SNV nezávislá složka, byla zřízena rozhodnutím ministra spravedlnosti ze dne 27.12.1968, funkčně začleněna do sekretariátu ministra a podřízena jeho řediteli sekretariátu po stránce personálního a materiálního vybavení. Podle činnosti, schválené v Kolegiu ministra spravedlnosti dne 6.3.1969 prováděla KIS zejména vlastní kontrolní činnost na základě neomezeného vstupu do všech objektů SNV ČSR, vyřizovala stížnosti a podání týkající se vězeňství, adresované přímo ministru spravedlnosti nebo KIS a na požádání ministra se vyjadřovala k návrhům rozkazů a opatření, předkládaných ministru náčelníkem

⁹⁶ KDH, Plán činnosti Sboru nápravné výchovy ČSR pro rok 1969, č.j. SNV-07/náč.-69.

správy SNV, s výjimkou věcí v působnosti plánovacího a finančního odboru MS ČR.⁹⁷

V první polovině roku přetrvával na správě SNV ve stranickém řízení oslabený vliv základních organizací (ZO) KSČ, podpořený nedůvěrou k územním stranickým orgánům, neboť po převodu bylo prakticky směrem k ZO KSČ ukončeno dosavadní řízení vyššího stranického orgánu, kterým byl hlavní výbor (HV) KSČ při MV. ZO KSČ správy neměly žádné vnitrostranické informace ani od náměstka ministra, ani od vyšších stranických orgánů. Na druhé straně ani vedení správy zpočátku kontakt s vyššími stranickými orgány nevyhledávalo, neboť nebyl dostatečně ujasněn konkrétní vliv ZO KSČ na provádění kádrové politiky. Chyběla i užší spolupráce mezi náčelníkem správy a výborem ZO KSČ. Z nepochopení jeho názorů na uplatňování stranické práce je zřejmá negativní odezva po jeho diskusním příspěvku na výroční členské schůzi ZO KSČ v lednu 1969, v němž vyjádřil své stanovisko ke vstupu a pobytu sovětských vojsk v tom smyslu, že „nelze ztotožňovat internacionální vztah k Sovětskému svazu jen podle toho zda souhlasím, či mám kritické výhrady k 21. srpnu.“ Další kritika proti náčelníkovi správy směřovala k jeho rozkazu č. 2 o zákazu rozmnožování a rozšiřování jakýchkoliv neregistrovaných tiskovin, jehož smyslem bylo zamezit jejich nelegální distribuci a tím ovlivňovat veřejné mínění na práci SNV. Mnohými pracovníky byl však chápán jako opatření proti šíření prosovětsky orientovaných tiskovin, zejména tzv. „Zpráv“. Předmětem kritiky vůči vedení správy se stal také návrh nové přísahy příslušníků SNV, který byl začátkem dubna iniciativně předložen kádrovým a vnitřním odborem, ačkoliv se ním v harmonogramu legislativních prací zatím nepočítalo. Nové znění přísahy (kterou po předložení náčelníkem správy již schválil ministr spravedlnosti a vydal formou svého rozkazu) začalo být kritizováno řadou pracovníků správy, některými podřízenými útvary SNV a jejími ZO KSČ a výborem ZO KSČ na správě pro nedostatečné zvýraznění politického aspektu činnosti příslušníků SNV. Z uvedeného důvodu byl zpracován nový text přísahy, projednán na rozšířeném štábu správy za účasti předsedy ZO KSČ a předložen znovu ministru spravedlnosti, který s obsahem souhlasil s tím, že bude vydána jednotná přísaha pro SNV ČR i ZNV SSR.⁹⁸ Odpor některých pracovníků vůči vedení správy byl ovlivňován různými osobními vztahy a vzájemnou závislostí, proto i vydání kritizované přísahy bylo hodnoceno jako důsledek špatné řídicí práce vedení správy SNV. Nedůvěru měl vyvolat i anonymní „otevřený dopis“, který byl v měsíci dubnu zaslán na některé útvary SNV. Funkcionáři a další pracovníci správy v něm byli označeni za „pravicové a protisocialistické síly“. Z uvedeného je patrné, jak se nastupující normalizace ve společnosti postupně promítala do interpersonálních vztahů

⁹⁷ Generální ředitelství Vězeňské služby ČR (GŘ VS), odbor správní, Rozkaz náčelníka správy (RNS) SNV ČR č. 10/1969 o zřízení a činnosti kontrolně inspekční skupiny ministra spravedlnosti ČR pro vězeňství, ze dne 31. března 1969, č.j. SNV-813/411-69.

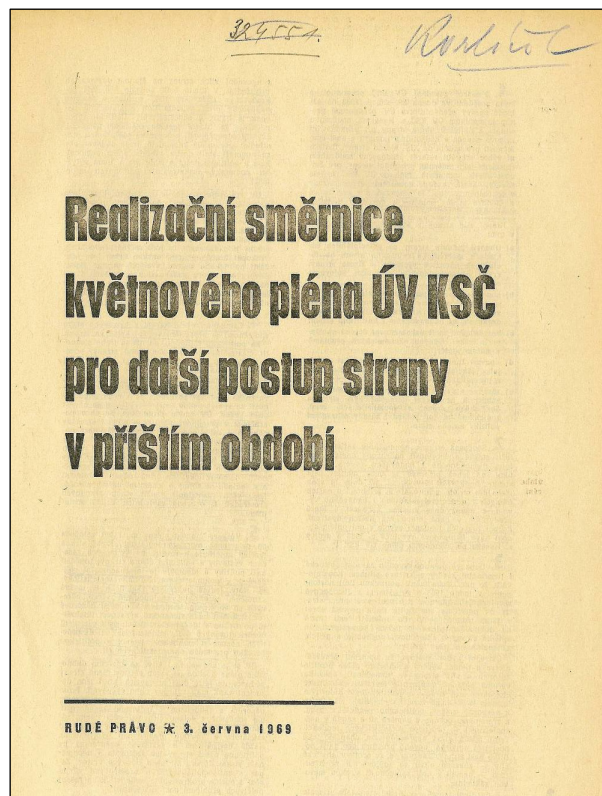
⁹⁸ GŘ VS, odbor správní, RNS SNV ČR č. 2/1969 Rozšiřování nepovolených tiskovin ve SNV ČR, Rozkaz ministra spravedlnosti (RMS) č. 3/1969 Znění služební přísahy příslušníka SNV ČR, RMS č. 9/1969 Služební přísaha příslušníků SNV ČR.

na správě i celém Sboru, kde se již větší část příslušníků hlásila k tzv. politické konsolidaci poměrů. Ve všech politických dokumentech byl převod SNV k ministerstvu spravedlnosti jednoznačně kvalifikován jako splnění záměru pravicových a kontrarevolučních sil proti vůli většiny příslušníků SNV. Naznačené problémy byly projednány na celostátní poradě náčelníků útvarů SNV a předsedů útvarových organizací KSČ dne 22. května 1969 za účasti pracovníka byra ÚV KSČ B. Hlouška, náměstka MS Doc. JUDr. Kratochvíla, náčelníka správy ZNV SSR PhDr. F. Paníčka a pracovníků KIS. Program byl zaměřen též na plnění plánu činnosti SNV, školení nového Řádu pro výkon vazby a směrnic pro služební zákroky příslušníků SNV. Po projevu náčelníka správy plk. JUDr. J. Placra se rozvinula diskuse především k zajišťování zdravotní péče příslušníků a odsouzených, ke kádrové práci a situaci v náboru nových příslušníků, dlouhému trvání prokurátorských i soudních vazeb a termínu projednání zákona o SNV a zákona o služebním poměru příslušníků SNV ve vládě. K práci stranické organizace na správě SNV promluvil předseda výboru útvarové organizace KSČ Jaeger. Závěrem byli přítomní seznámeni s dopisem, kterým se rozloučili se služebním poměrem v SNV čtyři příslušníci správy – Václav Kořátko, Miroslav Beránek, Ulrich a Josef Matouš. Jmenovaní přecházeli do služeb MV.⁹⁹

Po dubnovém a květnovém plénu ÚV KSČ započala tzv. politická konsolidace poměrů ve vězeňství. Realizační směrnice květnového pléna byly ihned rozpracovávány na podmínky Sboru, avšak prakticky bez účasti náčelníka správy a proti jeho námitkám. Za této situace odmítl plk. JUDr. J. Placr přednést rozpracované závěry realizačních směrnic na celorepublikové poradě náčelníků útvarů SNV a jejich zástupců na správě SNV dne 19. června 1969 a požádal ministra spravedlnosti o uvolnění z funkce náčelníka správy SNV. V následujícím období byl za své realistické postoje k politické situaci v roce 1968-1969 označován za nositele tzv. pravicového oportunismu v SNV. Vyjádření výboru ZO KSČ správy k jeho osobě je toho názorným dokladem: *„V důsledku pevného, třídně vyhraněného postoje většiny komunistů správy SNV ČSR dr. Placr se stal politickou nulou a po dubnovém plénu z funkce rezignoval (později uprchl do ciziny).“* Jedním z bodů programu celorepublikové rady byl obsah součinnostních dohod mezi ministerstvem vnitra a ministerstvem zdravotnictví k zajištění zdravotní péče příslušníků SNV a odsouzených. Pro nedostatečnou připravenost předávajícího a přebírajícího rezortu se nepodařilo v určeném termínu (31.3.1969) zabezpečit delimitaci a novou organizační strukturu zdravotnické služby, proto byl společnou dohodou ministrů termín vyčlenění prodloužen do 30.6.1969. MUDr. M. Smitzerle vysvětlil přítomným, že Ústav národního zdraví nápravné výchovy (ÚNZ NV) je účelovým zařízením SNV, které má obdobnou vazbu jako měl Ústav národního zdraví při MV a upozornil, že od 1.7.1969 bude zdravotnický personál pouze občanskými

⁹⁹ KDH, Informace o současné situaci ve Sboru nápravné výchovy ČSR, č.j. SNV-86/náč.-69 ze dne 3. června 1969; Záznam o poradě náčelníků útvarů SNV dne 22.5.1969, č.j. 942/69-KIS/2; Informace o některých problémech ve Sboru nápravné výchovy ČSR.

pracovníky bez vztahu nadřízenosti nebo podřízenosti vůči SNV. V diskusi byla situace ve zdravotnictví hodnocena náčelníky útvarů jako kritická, v některých útvarech přímo havarijní (např. Valdice, Oráčov, Libkovice, Olomouc, Hradec Králové a Plzeň), a to zejména v důsledku odchodu většiny služebních lékařů na plný úvazek (do ÚNZ přešlo pouze 16 lékařů), ostatní místa byla kryta lékaři ve vedlejším pracovním poměru. ÚNZ NV měl plánováno 241 míst.¹⁰⁰

K aktivnímu nástupu takzvané normalizace dochází ve druhé polovině roku 1969 aplikací realizačních směrnic na podmínky SNV a s příchodem nového náčelníka správy. Do uvolněné funkce nastupuje dne 1.7.1969 z aparátu ÚV KSČ zkušený stranický funkcionář plk. JUDr. Václav Kloubec. Tento politický pracovník, který dlouhou dobu působil na oddělení státní administrativy byl jedním z prvních, kteří úzce spolupracovali s jednotkami Sovětské armády, umístěnými v srpnu 1968 přímo v budově ÚV KSČ.¹⁰¹ Funkci zástupce náčelníka správy vykonával nadále plk. Jaroslav Pufka, zatímco druhé místo zástupce zůstalo po převedení pplk. JUDr. Karla Kvíderý na jinou

funkci zatím neobsazeno. V té době bylo na správě SNV ve stavu 127 příslušníků a občanských pracovníků (plánovaný stav činil 163 osob).¹⁰² Příchod nového náčelníka správy přinesl změny v personálním obsazení řídicích funkcí některých odborů. Do funkce náčelníka vnitřního odboru byl ustanoven pplk. JUDr. Karel Kvídera, do funkce náčelníka inspekce mjr. JUDr. Josef Jachura, do funkce náčelníka personálního a organizačního odboru pplk. JUDr. Bohuslav Vaněk, do funkce náčelníka odboru nápravně výchovné činnosti mjr. Emil Vašíček a do funkce náčelníka samostatného zdravotnického oddělení pplk. MUDr. František Vácha. Rovněž ve vedení účelových zařízení SNV došlo k personálním změnám, náčelníkem výrobní organizace MIVEX byl ustanoven mjr. Jaroslav Charamza. Dosavadní náčelník Ústředního eskortního střediska mjr. Zdeněk Pták byl přeřazen do funkce zástupce náčelníka, přičemž funkce náčelníka ÚES nebyla podle statistických údajů

¹⁰⁰ KDH, Zpráva o aktivu náčelníků útvarů SNV ze dne 19.6.1969, č.j. 1086/69-KIS/3; Tendence vývoje Sboru nápravné výchovy, č.j. SNV.057/náč/70; Stanovisko vedení a výboru ZO KSČ správy SNV ČSR ke „Zprávě o stavu vězeňství v ČSR a SSR, o současných problémech a potřebách Sborů nápravné výchovy“, s. 2.

¹⁰¹ ABS Brno Kanice, Osobní evidenční karta příslušníka MV, Kloubec Václav.

¹⁰² KDH, Početní stav příslušníků ve Sboru nápravné výchovy k 30.6.1969, č.j. 25/náč-69.

ještě k 1.10.1969 obsazena.¹⁰³ S účinností od 1.7.1969 dochází též k organizačním změnám v dislokaci a profilaci některých vězeňských zařízení. RNS č. 6/1969 byli zrušeny NVÚ v Karviné a Liberci, NVÚ pro mladistvé v Brně a Olomouci. Stejným rozkazem byl zřízen NVÚ pro mladistvé v Opavě.¹⁰⁴

Jedním z prvních opatření nového vedení správy bylo rozhodnutí o provedení služebně politického hodnocení příslušníků a občanských pracovníků SNV, které bylo normativně upraveno rozkazy náčelníka správy č. 23/1969, č. 25/1969 a č. 27/1969. Na základě kritérií stanovených v RNS č. 23/1969 byly hodnoceny politické postoje a jednání, pracovní výkonnost a charakterové vlastnosti jak výkonných příslušníků a občanských pracovníků, tak funkcionářů SNV. K organizačnímu zajištění, řízení a kontrole celého opatření a k provedení služebně politického hodnocení všech náčelníků odborů a samostatných oddělení správy, jejich zástupců, náčelníků útvarů a jejich zástupců byla tímto rozkazem zřízena Ústřední komise SNV ve složení: předseda - plk. Jaroslav Pufka, členové – mjr. Josef Jachura, mjr. Jaroslav Květ, pplk. Otakar Brožek a pplk. Bohuslav Vaněk. V souvislosti s plněním citovaného RNS byl následně vydán RNS č. 25/1969, kterým byla zřízena dočasná prověřovací skupina náčelníka správy SNV k zajištění styku se stranickými a státními orgány, národními výbory, podniky a společenskými organizacemi, která úzce spolupracovala s Ústřední komisí náčelníka správy SNV. Vedoucím této skupiny byl jmenován kpt. František Kožíšek a jejími členy mjr. Miloš Brabec, kpt. František Novotný ze správy SNV a kpt. Oldřich Chmelík z útvaru SNV Liberec. V návaznosti na návrh Ústřední komise SNV byly RNS č. 27/1969 zřízeny na správě SNV a v jednotlivých útvech SNV komise pro služebně politické zhodnocení příslušníků SNV a občanských zaměstnanců. Komisi správy SNV předsedal mjr. Josef Ptáček a jejími členy se stali mjr. Miloslav Štengl, kpt. Karel Dostál, kpt. Jaroslav Kincl a mjr. František Hošek. Podle dostupných pramenů předstoupilo před Ústřední komisí SNV celkem 72 funkcionářů a z tohoto počtu byli 4 funkcionáři uvolnění ze služeb SNV, 13 funkcionářů přeřazeno do nižších funkcí a u 2 funkcionářů stanovena podmíněná lhůta k odstranění nedostatků. Z celkového početního stavu hodnocených příslušníků SNV bylo 69,3% osob hodnoceno bez připomínek, 23% osob s připomínkami k politickým postojům, 8% osob s připomínkami k pracovní činnosti a téměř 2% osob s upozorněním na vážnější nedostatky morálního charakteru, přičemž v některých případech došlo ke kumulaci připomínek politických, pracovních a morálních. U 4,5% příslušníků bylo rozhodnuto o uvolnění ze služebního poměru, dále bylo u 2,7% případů rozhodnuto o odvolání ze zastávaných funkcí a u 5,8% případů byla navržena jiná kádrová opatření (např. odklad lhůty na povýšení, odvolání ze studia apod.). Podle výsledků

¹⁰³ Tamtéž, Organizační struktura SNV, ústavů, věznic, počty příslušníků Sboru a stavy vězňů k 1. říjnu 1969, Informace pro ministra spravedlnosti ČSR s. Dr. Jana Němce, č.j. SNV-0038/401-1969, s. 2.

¹⁰⁴ GŘ VS, odbor správní, RNS č. 6/1969 o zrušení a zřízení některých nápravně výchovných ústavů, ze dne 6. června 1969, č.j. SNV-1644/412-69.

stranických pohovorů bylo z KSČ vyloučeno 104 příslušníků a dalším 124 příslušníkům bylo členství v KSČ zrušeno. Doplnění za uvolněné a z funkcí odvolané funkcionáře způsobilo vyčerpání existujících personálních záloh, proto doplňování potřebných počtů příslušníků a jejich příprava pro výkon služby se stala v té době jedním ze závažných problémů SNV. K uvedenému je třeba dodat, že služebně politického hodnocení splnilo vytčený cíl. Ve Sboru došlo opět k prosazení vedoucí úlohy KSČ na úseku politicko výchovné a personální (kádrové) práce. Byla obnovena součinnost všech ZO KSČ s příslušnými služebními funkcionáři na všech stupních řízení v SNV a s vyššími stranickými orgány. Současně se obnovila autorita správy SNV jako vrcholného článku řízení a upevnila tzv. nedílná velitelská pravomoc na všech stupních řízení.¹⁰⁵ K tomu bylo potřeba přehodnotit dosavadní úroveň a systém řízení. Na základě provedeného rozboru byl zpracován materiál „Zásady řídicí činnosti správy Sboru nápravné výchovy ČSR“, vydané v příloze RNS č. 34/1969 s účinností od 1.1.1970. K posílení vlivu KSČ na činnost SNV byla v § 16 tohoto dokumentu rozpracována opatření k součinnosti s příslušnými stranickými orgány a organizacemi.¹⁰⁶

Početní stav příslušníků a občanských pracovníků se ke konci roku na správě SNV mírně zvýšil a ke dni 1.11.1969 činil 133 osob (plánovaný počet 152 osob).¹⁰⁷

Závěr

V letech 1965-1969 procházelo československé vězeňství přelomovým obdobím, které vyvrcholilo vyčleněním (delimitací) vězeňství z působnosti MV a jeho převedením do kompetence ministerstev spravedlnosti ČSR a SSR. Současně vznikly dva centrální úřady (správy SNV) pro výkon státní správy ve vězeňství, které relativně samostatně řešily naplňování účelu výkonu trestu odnětí svobody ve smyslu zák. č.59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody se zřetelem na požadavky, vyplývající z příslušné rezoluce OSN. Těmto zásadním změnám předcházela dynamický vnitropolitický vývoj, charakterizovaný názorovým střetem progresivní frakce s dogmatickou částí členstva ÚV KSČ na přelomu let 1967-1968. Politický kurs nového vedení ÚV KSČ, prosazující demokratizaci a humanizaci společenského života, se stal ideovým základem reformního hnutí, jehož výrazem byl m.j. Akční plán MV, který zahrnoval též zásadní reformní kroky ve vězeňství.

¹⁰⁵ GŘ VS, odbor správní, RNS č. 23/1969 Služebně politické zhodnocení příslušníků a občanských zaměstnanců SNV ČSR, č.j. SNV-02469/501-1969 ze dne 2. září 1969. RNS č. 25/1969 o zřízení dočasné prověřovací skupiny náčelníka správy Sboru nápravné výchovy ČSR, č.j. SNV-2531/602-69 ze dne 11. září 1969. RNS č. 27 jímž se zřizují komise pro služebně politické zhodnocení příslušníků a občanských zaměstnanců SNV ČSR, č.j. SNV-2780/412-1969 ze dne 14. října 1969.

KDH, Základní směry rozpracování závěrů XIV. sjezdu KSČ, s. 5; Tendence vývoje Sboru nápravné výchovy, č.j. SNV-057/náč/70, s. 25-26.

¹⁰⁶ GŘ VS, odbor správní, RNS č. 34/1969 o zásadách řídicí činnosti správy Sboru nápravné výchovy ČSR, ze dne 11.12.1969, č.j. SNV-02636/414-69.

¹⁰⁷ KDH, Početní stav příslušníků ve Sboru nápravné výchovy k 1.11.1969, č.j. 25/náč-69.

Překonávání nehumánních přístupů a praktik (včetně agenturně operativní činnosti) uplatňovaných na základě tzv. sovětských zkušeností, usnadňovalo odhalování nezákonností 50. let, celospolečenská kritika nedostatků vězeňství ve sdělovacích prostředcích a prošetřování stížností bývalých politických vězňů na podmínky věznění a jednání konkrétních příslušníků SNV. Odpor odsouzených vůči příslušníkům SNV vyvolal v NVÚ nepokoje a ve dvou případech dokonce přerostl ve vzpouru. Tyto skutečnosti měly vliv na pokles autority příslušníků SNV, a proto reálným východiskem z této situace se staly důsledné personální změny v řídicích i výkonných funkcích v SNV. Personálním změnám napomohla i delimitace, neboť někteří příslušníci SNV se rozhodli pro jiné služební zařazení v rámci MV. Uvolněná služební místa mohla být též využita ke zřízení a obsazení funkcí vychovatelů a specialistů (sociálních pracovníků, pedagogů a psychologů), jak to umožňoval citovaný zákon č. 59/1965 Sb., čímž byly vytvářeny příznivé organizační podmínky k odbornému zacházení s odsouzenými v NVÚ. Metodické řízení specialistů náleželo odboru NVČ správy SNV, ale na jejich odborné přípravě se významným způsobem podílel VÚP SNV, který soustřeďoval poznatky a zkušenosti ze zahraničí.

Okupace Československa vojsky SSSR a dalších států Varšavské smlouvy, zahájená dne 21.8.1968, podpořila politicky i mocensky dogmaticky orientované členy ÚV KSČ, z jejichž středu byli vybráni kandidáti na obsazení klíčových funkcí ve stranickém i státním aparátu. V rámci tzv. politické konsolidace a normalizace společenského života byly přehodnoceny přijaté reformy ve státní správě. Normalizační opatření v SNV značně posílila vliv ÚV KSČ na řízení vězeňství prostřednictvím oddělení státní administrativy, které obdobným způsobem ovlivňovalo činnost armády, bezpečnosti a justice. Uskutečnily se politické prověrky příslušníků SNV s razantními personálními dopady, zvláště v řídicích funkcích.

Zvýšená pozornost z hlediska režimových a bezpečnostních opatření byla věnována osobám ve výkonu vazby a trestu odnětí svobody, označovaným za tzv. protisocialistické a protisovětské živly, zejména v souvislosti s jejich aktivní účastí na demonstracích proti okupaci Československa. Protože zacházení s odsouzenými z řad kriminálních pachatelů trestných činů nebylo v centru pozornosti stranických orgánů ani Státní bezpečnosti, mohla pokračovat práce specialistů na realizaci diferencovaných forem a metod zacházení s odsouzenými za nedbalostní trestné činy, mladistvými a ženami, a to pod vedením odboru NVČ správy SNV v součinnosti s VÚP SNV. Provedením dílčích změn při zacházení s některými kategoriemi odsouzených byla předčasně ukončena první poválečná reforma českého vězeňství, řízená správou SNV, jejíž významnější cíle byly zmařeny nastupující normalizací.

Použité prameny a literatura:

Archiv bezpečnostních složek Brno-Kanice, f. A 8/2, inv.j. 49.

Archiv bezpečnostních složek Praha, Kolegium ministra vnitra ze dne 2. srpna 1968.

Generální ředitelství VS ČR, odbor správní, Rozkazy náčelníka správy SNV ČSR z roku 1969.

Kabinet dokumentace a historie VS ČR:

- Rozkazy ministra vnitra 1956-1967
- Rozkazy náčelníka správy SNV 1967-1968
- Plánování, zprávy o činnosti a rozborů situace SNV ČSR 1966-1974.

Rozkazy ministra vnitra z roku 1968 [online], [citováno 3. 4. 2011], <http://www.ustrcr.cz/cs/rozказы-ministra-vnitra-rok-1968>,

Jiří ČEPELÁK, *Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni a příslušná doporučení – překlad*, in: Bulletin SNV ČSR č. 1/1968.

Zákon č. 59/1965 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody.

Zákon č. 173/68 jímž se mění a doplňuje zákon č. 59/1965 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody.

Zákon č. 143/1968 Sb. o československé federaci.

Rozhodnutí presidenta republiky o amnestii č. 55/1968 Sb., in: Sbírka zákonů Československé socialistické republiky, roč. 1968, částka 18, s. 137-139.

Rezoluce OSN č. 663 C I (XXIV) ze dne 31.7.1957, Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni a postupy jejich účinné realizace.

Obsah

Ondřej HLADÍK, Únor 1948 a jeho dopad na Sbor uniformované vězeňské stráže	1
Aleš KÝR, Retribuční vězeň Rudolf Toussaint a jeho výtvarná díla	24
Alena KAFKOVÁ, Cesta ke vzniku Generálního ředitelství VS ČR 1965-1969	36

Dosud vyšlá čísla časopisu jsou k dispozici na internetových stránkách:

<http://www.ivvs.cz/?m=6&s=7&typ=sub>
http://institut.vscr.cz/clanky/?cl_id=89

KABINET DOKUMENTACE A HISTORIE VS ČR

Soudní 1672/1a, P.O.Box 3, 140 67 Praha 4

Redaktor: PhDr. Ondřej Hladík

Telefon: +420 244 024 711

Fax: +420 244 024 713

E-mail: historicka.penologie@seznam.cz